

Nefndarálit

Kostir og gallar útgáfu neysluviðmiðs fyrir Ísland

5. október 2006

Formáli

Ríkisstjórnin samþykkti að viðskiptaráðherra skipaði starfshóp er skyldi eins og segir í skipunarbréfi dags. 7. desember 2004 hafa „umsjón með gerð forkönnunar á því hvort framkvæmanlegt er á Íslandi að semja slíka neysluviðmiðun, hverjir séu kostir þess og gallar miðað við íslenskar aðstæður. Einnig skal metið hvaða kostnaður kunni að fylgja því að viðhalda slíkum grunni þannig að hann haldi áfram að gefa raunhæfa mynd varðandi þá þætti framfærslukostnaðar sem eðlilegt er að séu í íslenskri útgáfu neysluviðmiðunarinnar“.

Þegar í upphafi réð nefndin til sín dr. Jón Þór Sturluson, hagfræðing hjá Rannsóknasetri verslunarinnar við Háskólann á Bifröst, sem ritað hefur þá skýrslu sem hér er nú lögð fram og annast fræðilega umsjón með starfi nefndarinnar.

Í nefndina voru eftirtaldir skipaðir:

Tryggvi Axelsson forstjóri, formaður, tilnefndur af viðskiptaráðuneyti,
Fjóla Agnarsdóttir hagfræðingur, tilnefnd af fjármálaráðuneyti
Ingi Valur Jóhannsson deildarstjóri, tilnefndur af félagsmálaráðuneyti
Magnús S. Magnússon skrifstofustjóri, tilnefndur af Hagstofu Íslands
Sigríður Rúna Þrastardóttir sérfræðingur, tilnefnd af menntamálaráðuneyti.

Í september 2005 vék Fjóla Agnarsdóttir úr nefndinni en í hennar stað kom Sigurður Guðmundsson, skipulagsfræðingur í fjármálaráðuneytinu.

Sérstakar þakkir vill nefndin færa Guðrúnu R. Jónsdóttur, sérfræðingi á Hagstofu Íslands, fyrir greiðvikna aðstoð við gagnaöflun, svo og Guðrúnu Árnadóttur, viðskiptafræðingi hjá Rannsóknasetri verslunarinnar, sem á þakkir skildar fyrir veitta aðstoð við efnisöflun.

Samantekt

Opinber viðmið um áætlaðan framfærslukostnað heimila hafa verið tekin upp víða erlendis, til dæmis á Norðurlöndunum, Bandaríkjunum og víðar. Reynsla annarra þjóða af gerð og notkun slíkra neysluviðmiða leiddi til þess að í desember 2004 skipaði viðskiptaráðherra, á grundvelli samþykktar í ríkisstjórn, þann starfshóp sem hér skilar álitinu. Nefndinni var falið að leita svara við þeirri spurningu hvort framkvæmanlegt sé að semja neysluviðmið fyrir Ísland.

Nefndin er sammála um að útgáfa neysluviðmiðs, með svipuðum hætti og önnur vestræn ríki hafa gert, sé vel framkvæmanleg. Sambærileg aðferðafræði og notuð er í Svíþjóð, Noregi og Danmörku, svokölluð sérfræðingaleið, er tiltölulega kostnaðarsöm. Reynslan sýnir að nauðsynlegt er að neysluviðmið fyrir Ísland verði byggt á upplýsingum um íslenska neysluhegðun. Nefndin mælir því fremur með að notuð verði svonefnd útgjaldaaðferð, sem meðal annars hefur verið notuð í Finnlandi og Bandaríkjunum. Neysluviðmið eftir þeirri aðferð byggist að stórum hluta á fyrirbyggjandi upplýsingum sem reglulega er aflað í neyslukönnun Hagstofu Íslands. Notkun fyrirbyggjandi upplýsinga úr slíkum könnunum sparar verulega fjármuni við vinnslu almenns neysluviðmiðs fyrir Ísland og er byggt á hlutlægari aðferðum en þegar farin er svonefnd sérfræðingaleið.

Afar mikilvægt er að neysluviðmið sé sett fram með þeim hætti að öllum sé ljóst að í því felst ekki nein vísindaleg og hárrétt niðurstaða um hvað teljist viðunandi kjör fyrir tiltekna fjölskyldugerð. Nefndin leggur til að íslenskt neysluviðmið verði byggt á því að skoðuð eru miðgildi í útgjöldum einstaklinga og heimila eins og þau birtast í neyslukönnunum Hagstofu Íslands. Í viðauka I er að finna vísi að neysluviðmiði fyrir fjögurra manna fjölskyldu sem byggt er á framangreindri aðferð.

Nefndin leggur til að sérfróðum og hlutlausum aðila, svo sem rannsóknastofnun á háskólastigi, verði falið að vinna neysluviðmið með þessari aðferð í samstarfi við Hagstofu Íslands. Nefndin telur eðlilegt að forræði málsins og önnur umsjón með

birtingu, t.d. á Netinu, verði í höndum Neytendastofu.

Næsta víst er að þeir fjölmörgu aðilar sem í dag nota einhvers konar viðmiðun um útgjaldaþörf heimila í landinu, t.d. við ákvörðun á opinberum stuðningi frá ríki eða sveitarfélögum eða við framkvæmd fjármálaráðgjafar við heimilin í landinu geta haft mikið gagn af slíku neysluviðmiði sem nefndin gerir tillögu um.

Það er því mat nefndarinnar að almennt neysluviðmið geti því verið ómetanlegt hjálpartæki fyrir framangreinda aðila við þróun eigin viðmiða, úthlutunarreglna og áhættumælinga þar sem nauðsynlegt er að hafa upplýsingar um framfærslukostnað heimila hér á landi.

Efnisyfirlit

Formáli.....	iii
Samantekt.....	v
Efnisyfirlit.....	vii
1 Inngangur.....	1
2 Vísar að neysluviðmiðunum á Íslandi.....	5
3 Viðhorf og væntingar til neysluviðmiða fyrir Íslandi.....	14
4 Aðferðafræði.....	18
5 Neysluviðmið á Norðurlöndunum.....	26
6 Kostir og gallar mismunandi aðferða frá sjónarhóli Íslands.....	36
7 Niðurstöður.....	46
Viðauki I: Vísir að neysluviðmiði fyrir Ísland.....	53
Viðauki II Flokkun og forsendur neysluviðmiða á Norðurlöndunum.....	61
Viðauki III: Óformleg viðhorfskönnun á meðal hlutaðeigandi.....	77

1 Inngangur

Á vettvangi Norrænu ráðherranefndarinnar um neytendamál hefur á liðnum árum verið rætt um gagnsemi svonefndra neysluviðmiða (n. standard budsjett; e. standard budget) fyrir heimili og aðra sem þarfnast upplýsinga um áætlaðan framfærslukostnað heimila og mismunandi fjölskyldugerða. Jafnvel þótt slík viðmið hafi verið í þróun og notkun á Norðurlöndum allt frá 1978 hefur sambærilegt starf ekki farið fram á Íslandi. Á árunum 1984–1988 varð á Íslandi verulegt misgengi milli launaþróunar og greiðslubyrði almennra lántakenda af lánum, ekki síst lánum sem aflað var til íbúðakaupa. Að tillögu félagsmálaráðherra var stofnaður sérstakur lánaflokkur hjá Húsnæðisstofnun (sbr. nú Íbúðalánasjóður) undir heitinu greiðsluerfiðleikalán til að taka á þessum vanda. Fulltrúar frá viðskiptaráðuneyti, sem fer með bankamál, frá Húsnæðisstofnun og frá bönkunum mótuðu sameiginlega úthlutunarreglur fyrir þennan nýja málaflokk. Einn liður í þeim úthlutunarreglum var að sett var skilyrði um að farið væri yfir greiðslugetu umsækjenda. Þetta var að nokkru leyti ný aðferðafræði sem ekki var almennt í notkun á þeim tíma við lánveitingar hér á landi. Í tengslum við framangreinda vinnu kom fljótlega í ljós að nauðsynlegt væri að hafa einhver viðmið er segðu til um eða gætu veitt vísbendingu um hve háa fjárhæð umsækjendur þurfi mánaðarlega sér til framfærslu. Þrátt fyrir framangreinda þörf ýmissa aðila fyrir neysluviðmið var ekki farið út í gerð íslenskrar neysluviðmiðunar heldur var þetta verkefni í framkvæmd leyst af þeim innlendu aðilum sem tóku að sér að yfirfara umsóknir um greiðsluerfiðleikalán samkvæmt hinum nýja lánaflokki. Á næstu árum voru þó áfram umræður um nauðsyn þess að unnið yrði að slíku viðmiði hér á landi fyrir íslenskt samfélag. Árið 1991 veitti Norræna embættismannanefndin um neytendamál Neytendasamtökunum styrk til að taka saman skýrslu um hvort unnt væri að setja saman slíkt neysluviðmið á Íslandi, sbr. skýrslu Norrænu ráðherranefndarinnar nr. 1993:525, *Viðmiðunarneysla fyrir íslensk heimili*. Mál þetta náði þó ekki lengra að sinni en í framhaldi af fenginni reynslu af því starfi sem unnið var í tengslum við úrlausn fyrir þann hóp sem lenti í greiðsluerfiðleikum ákvað félagsmálaráðuneytið í samstarfi við Íbúðalánasjóð, Reykjavíkurborg, viðskiptabanka og fleiri aðila árið 1996 að setja á stofn Ráðgjafarstofu um fjármál heimila. Tilgangurinn var að til hennar gætu leitað einstaklingar sem lent hafa í greiðsluerfiðleikum og fengið

ráðgjöf og aðstoð við endurskipulagningu á fjármálum heimila sem komin væru í greiðsluþrot. Auk þess tók Ráðgjafarstofa að sér að hafa milligöngu í samskiptum við lánastofnanir vegna endurskipulagningar á fjármálum þeirra sem til hennar leita og aðstoð við gerð nýrra lánsamninga. Í tengslum við framangreind ráðgjafarstörf voru unnin hjá Ráðgjafarstofunni drög að neysluviðmiði sem unnt væri að hafa til hliðsjónar fyrir heimili í stuttan tíma á meðan gripið er til sparnaðaraðgerða vegna aðsteðjandi vanda í fjármálum heimila. Auk þess hafa ýmsir aðrir aðilar hér á landi þróað upp eigin viðmiðanir í starfsemi sinni eins og nánar kemur fram í 2. kafla þessarar skýrslu. Ljóst er þó af þeim kafla að viðmið sem slíkir aðilar þróa og nota eru í reynd mjög mótuð af notkunartilgangi þessara viðmiða. Þannig er t.d. neysluviðmið Ráðgjafarstofu um fjármál heimila áberandi lægst enda um skammtímaneysluviðmið að ræða. Neysluviðmið Lánasjóðs íslenskra námsmanna er áberandi hæst enda byggist það viðmið á þörfum námsmanna vegna framfærslu til lengri tíma litið. Mikilvægt er að haft sé í huga að skammtímaneysluviðmið gefur ekki raunhæfa mynd af langtímaútgjaldaþörfum þar sem ekki er miðað við að verið sé að gæta sérstaks aðhalds í stuttan tíma varðandi útgjöld heimilisins.

Framangreind reynsla af gerð og notkun neysluviðmiða á Íslandi sýndi þó glögg að æskilegt er að almenn stefnumótun hins opinbera um neysluviðmið yrði sett fram hér á landi. Viðskiptaráðherra, Valgerður Sverrisdóttir, ræddi þetta málefni m.a. á óformlegum fundi sínum með norskum samstarfsráðherra á sviði neytendamála á árinu 2000.

Nefnd um könnun á kostum og göllum þess að taka upp fjölþreparekjuskatt hjá einstaklingum, sem skipuð var af fjármálaráðherra um haustið 2001 og skilaði álitum árið 2003, beindi einnig sjónum sínum að neysluviðmiðum og komst að eftirfarandi niðurstöðu:

„Nefndin telur brýna þörf á viðmiðunarreglum sem nota megi meðal annars við útreikning á greiðslubyrði, félagslegum bótum o.fl. og leggur til að slík neysluviðmiðun verði unnin. Eðlilegt er að nýta reynslu Norðmanna og Svía í þessum efnum og sníða viðmiðunarreglurnar eftir þeirri vinnu jafnframt því sem notast verði við þær innlendu rannsóknir um neyslu sem til eru, svo sem neyslukönnun Hagstofunnar og athuganir

Manneldisráðs. Nefndin telur eðlilegt að verkið verði unnið af rannsóknarstofnun, til dæmis á vegum háskóla. Hagstofunni verði síðan falið að færa upp gagnagrunninn með reglubundnum hætti. Eðlilegt er að opinberir aðilar komi að fjármögnun verksins ásamt þeim aðilum sem einkum þurfa á slíkum neyslustöðlum að halda og að verkinu verði stjórnað af stýrihópi skipuðum sömu aðilum.“¹

Á formennskuári Íslands í Norrænu ráðherranefndinni árið 2004 ákvað viðskiptaráðherra að haldið skyldi hér á landi norrænt málþing um reynslu Norðurlanda af neysluviðmiðunum. Framangreint málþing var haldið á Íslandi 30.–31. ágúst 2004 og sóttu málþingið rúmlega þrjátíu innlendir og erlendir sérfræðingar. Á málþinginu kom fram að neysluviðmið væri ekki aðeins gagnlegt fyrir fjárhagsráðgjöf heldur væri slíkt opinbert viðmið afar mikilvægt fyrir félagsmálayfirvöld í landinu við mat á þörf fyrir félagslega aðstoð. Hið sama á við um önnur stjórnvöld hér á landi þegar þau meta áhrif ýmiss konar stjórnvaldsaðgerða, t.d. vegna skattabreytinga.

Í ljósi umræðna og áhuga hér á landi fyrir því að áfram yrði unnið að athugun á því hvort ekki væri unnt að semja og setja í framkvæmd neysluviðmið hér á landi skipaði viðskiptaráðherra hinn 7. desember 2004, á grundvelli samþykktar í ríkisstjórn, þann starfshóp sem hér skilar nú álitinu sínu. Að öllu framansögðu er ljóst að mál þetta hefur verið lengi til umfjöllunar og athugunar hjá ýmsum aðilum hér á landi. Þá er tilgangur neysluviðmiða margþættur sem gerir umræðu um þessi mál margslungin. Það er von starfshópsins að sú skýrsla sem hér fylgir komi stjórnvöldum að gagni við nánari umfjöllun og ákvarðanatöku um hvort hér á landi eigi að taka frekari ákvarðanir um gerð og notkun á neysluviðmiðum fyrir íslenskar aðstæður.

Sú nefnd sem hér skilar álitinu kýs að nota orðið *neysluviðmið* til að lýsa hugtakinu sem á ensku kallast *standard budget*. Í grófum dráttum er þar átt við tiltekin útgjaldamörk sem teljast uppfylla tilteknar skilgreindar þarfir hjá tilteknum hópi fólks. Hvernig slík mörk eru skilgreind er afar mismunandi eftir tilfellum, eins og nánar er vikið að í þessari

---

¹ Greinargerð um fjölþrepaskatt og viðmiðunarneyslustaðla (2003), bls. 31.

skýrslu. Orðið neyslustaðall hefur oft verið notað yfir sama hugtak. Notkun þess orðs er að mörgu leyti óheppileg, einkum vegna þess að það leiðir hugann að annars konar stöðlum sem eru oft og tíðum lögbundnar lágmarkskröfur sem ber skilyrðislaust að fylgja. Neysluviðmiðum er ekki ætlað sambærilegt hlutverk í kjaramálum og til dæmis gæðastöðlum í framleiðslu og því villandi að nota orðið staðall í þessu samhengi.

Þetta endurspeglast meðal annars í mismunandi orðnotkun annars staðar á Norðurlöndum. Í Noregi og Danmörku er almennt talað um *standardbudsjett/standardbudgett* en í Svíþjóð er sambærilegt fyrirbæri kallað *skálíga levnadskostnader* sem þýðir hóflegur eða eðlilegur framfærslukostnaður.

Neysluviðmið er á margan hátt huglægs eðlis og því á þessi síðastnefnda lýsing ágætlega við. Einhvern veginn þarf að skilgreina hvað teljist hófleg eða eðlileg neysla. Það sem einum þykir eðlilegt getur talist óeðlilegt í augum annarra. Sömuleiðis geta skoðanir verið skiptar um það hvað teljist hóflegt eða óhóflegt í neyslu. Hugtakið eðlilegt er þó talsvert meira gildishlaðið en hugtakið hóflegt og það því meira við hæfi í almennri umfjöllun um neysluviðmið. Í þessari skýrslu er því fyrst og fremst stuðst við það orðalag.

2 Vísar að neysluviðmiðunum á Íslandi

Á Íslandi hafa ýmsir aðilar, einkum opinberir, stuðst við neyslu- eða útgjaldaviðmið þegar framfærslukostnaður, bætur eða greiðslugeta eru ákvörðuð. Afar misjafnt er hvaða leiðir hafa verið farnar við ákvörðun slíkra viðmiða og því ekki að undra að niðurstöðurnar séu afar ólíkar. Hér verður fjallað um helstu dæmin um slík viðmið, notkun þeirra og tilurð. Hafa ber í huga að mismunandi neysluviðmið geta verið ósamanburðarhæf, þar sem þau eru sett fram í ólíkum tilgangi.

Ráðgjafarstofa um fjármál heimilanna

Ráðgjafarstofa um fjármál heimilanna var stofnuð í febrúar 1996 að frumkvæði félagsmálaráðuneytisins. Alls 15 aðilar standa að rekstri hennar í dag, þar á meðal Íbúðalánasjóður, lánastofnanir, samtök launafólks og sveitarfélög. Hlutverk ráðgjafarstofunnar er að veita fjölskyldum ókeypis ráðgjöf við að leysa úr alvarlegum greiðsluerfiðleikum, þar með talið að gera greiðsluáætlanir og hafa milligöngu um samninga við lánadrottna.

Í starfi sínu styðst Ráðgjafarstofan við eigið neysluviðmið sem byggir á könnun frá árinu 1995, en 40 fjölskyldur af öllu landinu tóku þátt í henni yfir þriggja mánaða tímabil. Útgjöld þessa hóps voru svo yfirfarin og aðeins tekið tillit til þeirra liða er töldust nauðsynlegir að mati Ráðgjafarstofu.² Kostnaður við rekstur einkabifreiðar er byggður á útreikningum frá Félagi íslenskra bifreiðaeigenda og er miðað við 24.500 kr. á mánuði fyrir utan tryggingaiðgjöld.³ Neysluviðmið Ráðgjafarstofu hefur verið uppfært árlega undanfarin ár, fyrst og fremst með tilliti til verðlagsþróunar.

---

² Fjölskylduvefur. (2005, janúar).

³ Sama heimild.

Tafla 1: Viðmiðunarneysla Ráðgjafarstofu heimilanna, mars 2005

	Einstakl- ingur	Hjón	Hjón með 1 barn*	Hjón með 2 börn*	Hjón með 3 börn*	Hjón með 4 börn*	Einst. með 1 barn	Einst. með 2 börn*	Einst. með 3 börn*	Einst. með 4 börn*
Matur og hreinl.	32.500	50.600	64.200	76.400	86.900	96.000	46.000	58.300	69.600	80.900
Fatakaup	3.300	6.600	9.700	12.700	15.700	18.700	6.300	9.400	12.400	15.400
Lækniskostnaður	3.000	6.000	9.100	12.100	15.100	18.100	6.000	9.100	12.100	15.100
Tómstundir	1.500	3.000	4.500	6.000	7.500	9.100	3.000	4.500	6.000	7.500
Ýmislegt	1.500	3.000	4.500	6.000	7.500	9.100	3.000	4.500	6.000	7.500
Samtals	41.800	69.200	92.000	113.200	132.700	151.000	64.300	85.800	106.100	126.400

* Ef um bleiubarn er að ræða þá bætast 5.600 kr. við á mánuði

Ýmis kostnaður, til dæmis vegna síma, áskrifta, fasteignagjalda, trygginga, samgangna og dagheimilisgjalda, er ekki innifalinn í viðmiðinu. Það ber því að túlkast sem lágmarksviðmið fyrir útgjöld í tilteknum flokkum en við ráðgjöf er leitast við að finna raunhæfar tölur frá hverjum og einum fyrir önnur neysluútgjöld.

Íbúðalánasjóður

Sú hefð hefur skapast við fjármögnun húsnæðis á Íslandi að fram fari mat á greiðsluhæfi íbúðarkaupenda, svokallað greiðslumat. Á grundvelli greiðslumats er tekin ákvörðun um hámarkslán sem viðkomandi á rétt á samkvæmt útlánareglum. Við vinnslu greiðslumats hjá Íbúðalánasjóði geta íbúðakaupendur valið um að nota meðalframfærslukostnað samkvæmt útreikningum Hagstofu Íslands, eða tilgreina sjálfir raunverulegan framfærslukostnaður viðkomandi einstaklings eða fjölskyldu. Hann getur þó aldrei orðið lægri en viðmið Ráðgjafarstofu heimilanna í einstökum liðum.⁴

Samkvæmt fyrri leiðinni eru eftirtaldir útgjaldaliðir teknir með í reikninginn: Matur og hreinlætisvörur, heimilisbúnaður, fatakaup, áfengi og tóbak, sími, ýmislegt, tómstundir, menntun, heilsugæsla, veitingar og gisting.⁵

⁴ Íbúðalánasjóður. (e.d.).

⁵ Sama heimild.

Tafla 2: Viðmiðunarneysla Íbúðalánasjóðs í maí 2006

	Framfærsla
Einstaklingur	75.000
Hjón / sambýlis fólk	128.000
Hjón / sambýlis fólk m. 1 barn	166.000
Hjón / sambýlis fólk m. 2 börn	203.000
Hjón / sambýlis fólk m. 3 börn	241.000
Hjón / sambýlis fólk m. 4 börn	279.000
Hjón / sambýlis fólk m. 5 börn eða fleiri	279.000
Einst.foreldri m. 1 barn	113.000
Einst.foreldri m. 2 börn	151.000
Einst.foreldri m. 3 börn	188.000
Einst.foreldri m. 4 börn	226.000
Einst.foreldri m. 5 börn eða fleiri	226.000

Tryggingastofnun ríkisins

Ætla má að þær lífeyrisgreiðslur sem úthlutað er til tekjulausra einstaklinga feli í sér viðmið um hvað dugi til framfærslu að mati heilbrigðisráðuneytisins, þó að ekki sé stuðst við neitt eitt ákveðið neysluviðmið svo vitað sé. Ellilífeyrir tekjulauss einstaklings er samtals kr.123.623 fyrir skatt en til ráðstöfunar eftir skatta eru kr. 105.301. Örorkulífeyrir miðað við 40 ára aldur við fyrsta örorkumat er samtals kr. 127.011 fyrir skatt, en til ráðstöfunar eftir skatta eru kr.109.402. Við þessa upphæð bætist barnalífeyrir kr. 17.249 fyrir hvert barn á framfæri viðkomandi.⁶ Við ákvörðun bóta var upphaflega stuðst við tiltekinn taxta í kjarasamningum og hafa hækkanir lífeyris alla jafna tekið mið af samningsbundnum launahækkunum á almennum markaði.⁷ Í framhaldi af samkomulagi stjórnvalda við eldri borgara vorið 2006 var meðal annars ákveðin sérstök viðbótarfjárhæð til elli- og örorkulífeyrisþega sem greiðist á tímabilinu 1. ágúst til 31. desember 2006. Þótt hér sé um bráðabirgðaúrræði að ráða er gert ráð fyrir þessum greiðslum í ofangreindri upptalningu þar sem fyrirheit er um að það verði leyst af hólmi með reglugerðarbreytingu 1. janúar 2007.

---

⁶ Tryggingarstofnun. (e.d.).

⁷ Fjármálaráðuneytið. (2003).

Félagsþjónusta sveitarfélaga

Sveitarfélögum ber skylda til samkvæmt lögum að tryggja að einstaklingar með lögheimili innan þeirra geti séð fyrir sér og sínum og veita þau íbúum fjárhagsstyrki ef nauðsyn krefur. Þær upphæðir sem veittar eru og eiga að duga til framfærslu eru þó nokkuð mismunandi á milli sveitarfélaga. Fjárhagsstyrkir frá sveitarfélögum eru skattskyldir.⁸

Kópavogur miðar við grunnfjárhæð kr.83.518 fyrir einstaklinga 18 ára og eldri, en sú upphæð margfaldast með stuðlinum 1,6 fyrir hjón eða sambúðarfólk og er þá kr.128.597. Upphæðin er óháð því hvort börn búi á heimilinu en gert er ráð fyrir að barnabætur, meðlög og mæðra- eða feðralaun standi undir kostnaði vegna barna, og koma þær tekjur ekki til frádráttar styrks. Grunnfjárhæð fjárhagsaðstoðar tekur mið af neysluvísitölu og breytist 1. janúar ár hvert, í samræmi við hana.⁹

Reykjavíkurborg og **Akureyrarbær** miða fjárhagsaðstoð við greiðslur Tryggingarstofnunar og er greiðslan samtala elli- og örorkulífeyris, tekjutryggingar örorkulífeyrisþega og heimilisuppbótar eða samtals kr.87.615 á mánuði fyrir einstakling. Ef um hjón eða sambúðarfólk er að ræða margfaldast sú upphæð með 1,6 sem gerir kr.140.184, óháð barnafjölda á heimili.^{10 11}

Atvinnuleysistryggingasjóður

Hinn 1. júlí 2006 tóku gildi ný lög um atvinnuleysistryggingar sem meðal annars fela í sér tekjutengdar atvinnuleysisbætur fyrstu þrjá mánuði eftir missi vinnu. Meginviðmið er að bætur séu 70% af meðaltali heildarlauna miðað við tekjuárið á undan (fyrir atvinnuleysi). Hámark slíkra bóta er þó 185.400 kr. Ennfremur er lágmark atvinnuleysisbóta, miðað við fullan bótarétt, kr.5.123.- á dag. Það gera samtals

---

⁸ Akureyri. (e.d.a.).

⁹ Kópavogur. (2005, janúar).

¹⁰ Akureyri. (e.d.b.).

¹¹ Félagsþjónustan. (e.d.).

kr.111.015 á mánuði miðað við 21,67 virkan dag. Við það bætast kr.205 í greiðslu á dag með hverju barni yngra en 18 ára.¹² Atvinnuleysisbætur eru ekki hugsaðar til langframa heldur aðeins sem styrkur meðan á atvinnuleit stendur og greiðast í mesta lagi í fimm ár samfleytt. Ekki er tekið tillit til tekna maka eða annarra heimilismanna við ákvörðun atvinnuleysisbóta.¹³

Lánasjóður íslenskra námsmanna

„Framfærslugrunnur“ námsmanns fyrir námsárið 2006–2007 telst kr.134.983 á mánuði að mati Lánasjóðs íslenskra námsmanna. Lásupphæð getur þó verið nokkru lægri því reiknað er með að námsmenn hafi tekjur yfir sumartímamann sem nýtist þeim á námstíma. Að teknu tilliti til miðgildis tekna reiknast lánsþörf námsmanns eða „grunnframfærsla“ (á námstíma) vera kr.87.400. Sú upphæð miðast við einhleypan, barnlausan einstakling í leiguhúsnæði. Við þetta bætast 45% af grunnupphæðinni sem gerir kr.37.125 á mánuði fyrir hvert barn ef um einstætt foreldri er að ræða. Lán til einstaklings í sambúð eða hjónabandi er hið sama og til einhleyps einstaklings, en við það bætast 25% af grunnupphæðinni eða kr.21.850 fyrir hvert barn.¹⁴

Tafla 3: Framfærslugrunnur LÍN fyrir skólaárið 2006-2007

Útgjaldaliðir	Framfærslu- grunnur LÍN	Á mánuði	Hlutfall
Matur og drykkjarvörur	284.700	23.725	17,6%
Föt og skór	93.300	7.775	5,8%
Húsnæði, hiti og rafmagn	472.600	39.383	29,2%
Húsgögn, heimilisbúnaður o.fl.	77.500	6.458	4,8%
Heilsugæsla	57.300	4.775	3,5%
Ferðir og flutningar	180.000	15.000	11,1%
Póstur og sími	49.000	4.083	3,0%
Menntun, tómst. og menning	254.800	21.233	15,7%
Ýmsar vörur og þjónusta	150.600	12.550	9,3%
Alls	1.619.800	134.983	100%

¹² Atvinnuleysistryggingasjóður (e.d.)

¹³ Fjármálaráðuneytið. (2003).

¹⁴ Lánasjóður íslenskra námsmanna (e.d.).

Hagstofa Íslands

Hagstofan framkvæmir rannsókn á útgjöldum heimilanna og birtir niðurstöður hennar árlega. Rannsóknin fer þannig fram að árinu er skipt niður í 26 tveggja vikna tímabil og fyrir hvert tímabil er valið úrtak 47 heimila af handahófi, samtals 1.222 heimili á ári. Þau heimili sem samþykkja þátttöku í könnuninni halda nákvæmt heimilisbókhald í tvær vikur og svara svo spurningalistum varðandi tækjaeign á heimilinu og stærri útgjöld á þriggja mánaða tímabili.¹⁵ Könnunin hefur staðið óslitið yfir frá árinu 2000 og eru árlega birtar niðurstöður sem byggðar eru á meðaltali þriggja síðustu ára. Árlega bætist nýtt ár inn í niðurstöðurnar og hið elsta fellur út. Í niðurstöðum fyrir árin 2001–2003 eru, auk útgjalda heimilanna, jafnframt birtar ráðstöfunartekjur þeirra heimila sem þátt tóku í rannsókninni og útgjöldin flokkuð eftir tekjuhópum.¹⁶ Megintilgangur þessarar rannsóknar er að afla þeirra upplýsinga sem útgjaldagrunnur vísitölu neysluverðs byggist á. Ekki er reynt á nokkurn hátt að meta hvað teljist vera nauðsynleg framfærsla heldur er einungis reynt að varpa ljósi á hver raunveruleg útgjöld heimilanna eru og hvernig þau skiptast.¹⁷

Í útgjaldarannsókn Hagstofunnar er heimilum skipt í fimm flokka sem ákvarðast af fjölda, aldri og innbyrðis tengslum heimilismanna. Þessir flokkar eru: einhleypir, hjón/sambýlisfólk án barna, hjón/sambýlisfólk með börn, einstæðir foreldrar og önnur heimilisgerð. Ekki er flokkað eftir fjölda barna í fjölskyldu en meðalfjölda barna og fullorðinna eftir heimilisgerðum. Meðalútgjöld mismunandi heimilisgerða til helstu neysluflokka, samkvæmt könnun Hagstofu Íslands, eru sýnd í töflu 4.

---

¹⁵ Hagstofa Íslands. (2006, 24. janúar). Bls. 15

¹⁶ Sama heimild, bls. 1

¹⁷ Sama heimild, bls. 2

Tafla 4: Meðalútgjöld mismunandi heimilisgerða í helstu útgjaldaflokkum árin 2002 til 2004 samkvæmt neyslukönnun Hagstofu Íslands, á verðlagi júlí 2006

	Einhleypir	Hjón/sambýlis- fólk án barna	Hjón/sambýlis- fólk með börn*	Einstæðir foreldrar*	Önnur hemilisgerð
Neysluútgjöld alls	201.648	394.892	463.723	317.259	450.189
01 Matur og drykkjarvörur	23.522	52.759	67.461	40.367	69.323
02 Áfengi og tóbak	8.811	10.738	13.062	8.332	15.297
03 Föt og skór	7.227	15.259	22.689	14.315	17.430
04 Húsnæði, hiti og rafmagn	59.838	105.180	118.608	84.195	117.729
05 Húsgögn, heimilisb. o.fl.	11.140	23.813	23.807	14.633	24.226
06 Heilsugæsla	7.771	14.779	15.879	13.585	19.172
07 Ferðir og flutningar	27.960	75.304	73.317	56.808	59.071
08 Póstur og sími	6.956	10.202	12.684	11.864	14.672
09 Tómstundir og menning	25.787	47.565	54.550	33.945	62.711
10 Menntun	525	1.191	3.073	1.718	3.051
11 Hótel og veitingastaðir	11.001	16.450	24.741	14.561	21.221
12 Aðrar vörur og þjónusta	11.110	21.653	33.852	22.935	26.284

* Barn telst vera einstaklingur 24 ára eða yngri sem býr á heimili foreldra sinna.

Samanburður

Athyglisvert er að bera saman þær upphæðir sem framantaldir aðilar hafa talið nægja til eðlilegrar neyslu skjólstaðinga sinna. Eins og glögggt kemur fram í töflu 5 er talsverður munur á einstökum útgjaldaviðmiðum eða áætluðum ráðstöfunartekjum.

Við samanburð milli stofnana verður að hafa í huga að misjafnt er hvaða þættir eru innifaldir í viðmiðunum. Ráðgjafarstofa og Íbúðalánasjóður taka til dæmis ekki tillit til bifreiðaeignar eða húsnæðiskostnaðar auk þess sem fleiri þætti vantar inn í viðmið Ráðgjafarstofu. Atvinnuleysisbætur og fjárhagsaðstoð sveitarfélaganna eiga hins vegar að ná yfir öll útgjöld.

Við útreikning ráðstöfunartekna er tekið tillit til greiðslna í lífeyrissjóð og skattgreiðslna auk barnabóta, mæðralauna og meðlags. Ef um eitt barn er að ræða er gert ráð fyrir að það sé undir sjö ára aldri, en ef um tvö börn er að ræða þá sé annað þeirra undir sjö ára aldri, en hitt eldra. Útgjöld mismunandi þjóðfélagshópa, einkum öryrkja og ellilífeyrisþega, eru hugsanlega eitthvað lægri en annarra þar sem þeir eiga kost á afslætti

Tafla 5: Samanburður neysluviðmiða og áætlaðra ráðstöfunartekna bóta

	Útgjaldaviðmið			Áætluð fjárhæð til ráðstöfunar			
	Ráðgjafa- stofa	Íbúðalána- sjóður	LÍN	Fjárhags- aðstoð Reykjavík	Fjárhags- aðstoð Kópavogi	Atvinnu- leysis- bætur	TR örorka við 40 ár
Einhleypur án barna	41.800	75.000	134.983	80.696	78.247	94.684	107.410
Einhleypur með 1 barn	64.300	113.000	174.313	117.250	114.924	133.059	153.006
Einhleypur með 2 börn	85.800	151.000	213.643	139.131	136.968	156.170	191.688
Hjón án barna	69.200	128.000	269.967	140.442	136.523	189.369	214.820
Hjón með 1 barn	92.000	166.000	313.667	153.651	149.929	205.167	245.061
Hjón með 2 börn	113.200	203.000	357.367	165.594	162.135	218.171	269.406

Þar sem við á er gert ráð fyrir að báðir foreldrar séu í námi eða öryrkjar. Tekið er dæmi um öryrkja sem fyrst fær örorkumat 40 ára. Allar fjárhæðir miðast við gildandi viðmið eða bætur í ágúst 2006.

af ýmisri þjónustu, s.s. fargjöldum strætisvagna, aðgangi að sundlaugum, fasteignaskatti, tómstundastarfi og fleira.

Þá staðreynd að neyslu- og útgjaldaviðmið mismunandi aðila eru afar misjöfn verður að skoða í því ljósi að þeim er ætlað að svara mjög ólíkum þörfum. Atvinnuleysisbætur og fjárhagsaðstoð sveitarfélaga eru til að mynda hugsaðar sem bráðabirgðaráðstafanir til að brúa tímabundið ástand en viðmið Lánasjóðs íslenskra námsmanna og elli- og örorkulífeyrir miðast við framfærslu hefðbundinnar fjölskyldugerðar yfir lengra tímabil. Því er oft hægt að skýra mismuninn á ólíkum viðmiðum þegar tekið er tillit til þess hve stóran hluta af heildarútgjöldum þau þekja.

Séu til dæmis bornir saman einstakir þættir í neysluviðmiði Ráðgjafarstofu heimilanna og meðalútgjöld heimila í sömu flokkum kemur í ljós að munurinn er tiltölulega lítill í tilviki nauðsynjavara en getur á hinn bóginn verið mikill á öðrum sviðum. Til að gera raunhæfan samanburð er þeim flokkum sem ekki eru í viðmiði Ráðgjafarstofu sleppt og upphæðir úr neyslukönnun Hagstofunnar uppfærðar til verðlags í janúar 2006 með verðvísitölu hvers liðar. Meðalfjöldi barna á heimilum hjóna eða sambýlisfólks í könnun Hagstofunnar var 2,02 og eru niðurstöður útgjalda hjóna með börn borin saman við viðmið Ráðgjafarstofu fyrir hjón með tvö börn. Við þann samanburð verður að hafa hugfast að í tölum Hagstofunnar er um meðaltal heimila með mismunandi barnafjölda að

meðalútgjalda heimila samkvæmt Neyslukönnun Hagstofunnar

	Einhleypir		Hjón/sambýlis- fólk án barna		Hjón/sambýlis- fólk með börn	
	Hagstofa	Ráðgjafarst.	Hagstofa	Ráðgjafarst.	Hagstofa	Ráðgjafarst.
Matur og hreinlætisvörur	22.265	32.500	51.201	50.600	74.756	76.400
Fatakaup	7.352	3.300	15.023	6.600	23.783	12.700
Lækniskostnaður	6.891	3.000	13.989	6.000	13.589	12.100
Tómstundir	24.299	1.500	45.089	3.000	53.301	6.000
Ýmislegt	2.409	1.500	3.906	3.000	4.678	6.000
Samtals	63.217	41.800	129.207	69.200	170.107	113.200

ræða auk þess sem barn samkvæmt skilgreiningu Hagstofunnar er einstaklingur 24 ára gamall eða yngri.

Þegar þessar tölur eru bornar saman má sjá að viðmið Ráðgjafarstofunnar er ekki svo fjarmi því sem gerist og gengur á sumum sviðum jafnvel þó að heildarniðurstaðan sé ólík. Þó verður að taka tillit til þess að annars vegar er um að ræða meðaltal raunneyslu heimila og hinsvegar áætluð lágmarks neysluútgjöld. Sá vöruflokkur sem hvað erfiðast er að skera niður í er matur og hreinlætisvörur og þar er viðmið Ráðgjafarstofu talsvert hærra en meðaltalið samkvæmt könnun Hagstofunnar fyrir einhleypa. Fyrir aðrar heimilisgerðir er viðmiðið nánast hið sama og meðaltalsútgjöld. Önnur neysluútgjöld eru mun lægri hjá Ráðgjafarstofunni en Hagstofunni en það eru líka þeir flokkar sem helst er hægt að skera niður tímabundið ef nauðsynlegt er. Einkum er munurinn áberandi þegar kemur að tómstundum. Útgjaldaviðmið Ráðgjafarstofunnar ber þess merki að þar sé til skamms tíma litið. Viðmið sem horfir til neysluþarfa til lengri tíma þyrfti þó augljóslega að vera talsvert hærra.

3 Viðhorf og væntingar til neysluviðmiða fyrir Íslandi

Sem fyrsta nálgun á hugsanlegum kostum og göllum þess að taka upp neysluviðmið fyrir Ísland var leitað ýmissa aðila sem málið varðar og þeir inntir eftir svörum við tilteknum spurningum. Lista yfir þá aðila sem leitað var til, svo og þær spurningar sem lagðar voru fyrir í þessari könnun starfshópsins, er að finna í viðauka I. Svör bárust frá níu aðilum. Hér að neðan er ekki vísað í einstök álit þar sem trúnaði var heitið en grein gerð fyrir öllum helstu sjónarmiðum sem komu fram við þessa könnun.

Hluti svarenda taldi að neysluviðmið¹⁸ gætu nýst vel við ákvörðun bótafjárhæða og benti auk þess á að neysluviðmið gætu gagnast við ýmsar opinberar ákvarðanir er vörðuðu fjárhag heimilanna, meðal annars vegna skattbreytinga, breytinga á barnabótum og fleira.

Margir töldu að neysluviðmið gætu komið sér vel við ráðgjöf við lánveitingar, fjárhagsráðgjöf og greiðslumat og að auki nýst til fjármálakennslu og sem skapalón almennt á velferðarkerfið.

Aðrir höfðu hins vegar efasemdir um notkunarmöguleika neysluviðmiðs fyrir Ísland. Í tilteknu álit kom fram að álitlegra væri að efla rannsóknir og upplýsingaöflun á grundvelli neyslurannsókna Hagstofu Íslands ef á annað borð ætti að verja fjármunum til slíkra hluta. Enn aðrir lýstu yfir andstöðu sinni við upptöku neysluviðmiðs þar sem notkun staðals sem „sannleiks“ um útgjöld stuðlaði að forræðishyggju.

Á meðal helstu kosta neysluviðmiða var nefnt að þau:

- gætu orðið grundvöllur fyrir umræður og samanburð um mismunandi viðmiðunarupphæðir.

---

¹⁸ Í spurningum og svörum var almennt notað hugtakið neyslustaðall. Ekkert bendir til annars en að þar hafi verið átt við sama hugtak og hér er kallað neysluviðmið.

- auðvelduðu mat á áhrifum ýmissa breytinga, t.d. á skattkerfinu.
- gætu veitt góðar upplýsingar (og betri en nú liggja fyrir) um neysluútgjöld til viðmiðunar við ráðgjöf.
- gætu skapað tilfinningu meðal almennings um hvað það kostar að reka fjölskyldu, eiga barn, unglings og annað þess háttar.
- gætu komið sér vel við ákvörðun bótafjárhæða.

Á meðal galla við neysluviðmið var nefnt að:

- Neysluviðmið hlýtu alltaf að byggja á huglægum þáttum og að val á huglægum viðmiðunum hljóti að þurfa að taka mið af tilgangi viðmiðsins. Því væri útilokað að gera eitt neysluviðmið fyrir Ísland.
- Hætta væri á að neysluviðmið yrðu notuð í pólitískum tilgangi og gætu haft áhrif á kjarasamninga um lægstu kjör.
- Hætta væri á að neysluviðmið yrðu notuð sem eins konar skömmunarkerfi, t.d. við lánveitingar, með því að öllum er steipt í sama mót.
- Neysluviðmið gætu líka latt fólk við að skoða eigin stöðu, t.d. við lánsúmsóknir, og reiða sig í of miklum mæli á staðal einan og sér.

Nokkrir sáu ekki fyrir sér að viðmið gæti gert ógagn. Ítrekað kom fram sú ábending að almenn sátt yrði að ríkja um niðurstöðuna, þ.e. að sýna eins hlutlægt og unnt er raunverulegan framfærslukostnað. Ýmis álitaefni hljóta að koma upp við gerð viðmiðunarinnar og þeirri spurningu var varpað fram hvort líklegt væri að hægt yrði að skapa sátt milli ýmissa hagsmunaaðila í samfélaginu um staðal sem þennan.

Það viðhorf kom fram í nokkrum svörum að mikilvægt væri að neysluviðmið gæfi sem réttasta mynd af heimilisútgjöldum vegna viðunandi neyslu. Það er að segja neyslustigs sem samræmist því sem gengur og gerist í samfélaginu, en hvorki lágmarksneyslu né einhvers sem túlka mætti sem lúxusneyslu. Í því skyni væri heppilegast að viðmiðið næði yfir sem stærstan hluta neysluútgjalda.

Einnig kom fram það viðhorf að húsnæðiskostnaður geti verið mjög mismunandi og því erfitt að finna eitt viðmið sem hentaði öllum. Við skoðun á rekstrarkostnaði húsnæðis þyrfti að taka tillit til húsnæðisgerðar, til að mynda.

Bent var á að ef vel ætti að vera þyrfti að taka tillit til mismunandi félagslegra aðstæðna. Í því samhengi var til að mynda bent á að óeðlilegt væri að nota sama staðal vegna útlána Lánasjóðs íslenskra námsmanna og Íbúðalánasjóðs, þar sem um gjörólíka hópa og fyrirgreiðslu væri að ræða.

Það var nær samdóma álit svarenda að mikilvægara væri að tekið yrði tillit til fátíðra innkaupaliða svo að viðmiðið mætti túlka sem langtímaviðmið. Sumir bentu þó jafnframt á að skammtímaviðmið væri einnig gagnlegt í ákveðnu samhengi. Því væri æskilegt að hvoru tveggja væri aðgengilegt, langtíma- og skammtímaneysluviðmið.

Af þessum svörum að dæma virðast nær allir þeir aðilar, sem leitað var til, vera upplýstir um hver tilgangur neysluviðmiða er. Allir virðast meðvitaðir um að neysluviðmið er ekki hugsað sem mæling á einhvers konar fátæktarmörkum heldur að viðmiðið eigi að taka mið af því umhverfi sem einstaklingarnir raunverulega lifa og hrærast í. Auk þess telja flestir að neysluviðmið hljóti alltaf að byggjast að nokkru leyti á huglægum viðmiðunum um það hvað teljist hóflegt. Það hlýtur að vera grundvallaratriði í smíði neysluviðmiðs að sátt geti myndast um slík huglæg sjónarmið, að svo miklu leyti sem á þeim er byggt. Þau má þó nálgast með mismunandi hætti, allt eftir því hvaða grundvallaraðferðarfræði er beitt. Svörin eru þó mjög lituð af umræðu um notagildi neysluviðmiðs og hræðslu um að neysluviðmið verði hátíðlega notað af hagsmunasamtökum launafólks og ýmissa hópa sem eiga undir högg að sækja í þjóðfélaginu. Auk þess er áberandi að margir telja ekki rétt að gera breytingar og nota verði mismunandi viðmið (staðla) fyrir mismunandi tegundir fyrirgreiðslu sem verið er að veita, eins og nú er gert. Hér verður þó að athuga að einkum voru spurðir aðilar sem hafa útbúið viðmiðanir með einum eða hafa áður tjáð

sig um skylda hluti.

Af framansögðu er því ljóst að afstaða þeirra sem spurðir eru mótast í raun og veru mjög af hagsmunum þeirra aðila sem hafa þróað eigin neysluviðmið til notkunar við fyrirgreiðslu og þeirra sem vilja nota slík viðmið sér eða öðrum til upplýsingar um hver venjuleg viðmiðun á framfærslu er á hverjum tíma.

4 Aðferðafræði

Í þessum kafla er fjallað um mismunandi aðferðir til þess að ákvarða viðmið um hófleg neysluútgjöld. Í þessari yfirferð er litið til rannsókna og framkvæmdar á þessu sviði á Norðurlöndunum, Bretlandi, Ástralíu og Bandaríkjunum. Neysluviðmið og rannsóknir á fátækt tengjast óneitanlega þar sem erfitt er að rannsaka hversu mikil eða víðtæk fátækt er, ef ekki er fyrir hendi eitthvert viðmið um hvað telst hófleg neysla.

Hugtakið neysluviðmið er hér notað yfir hvers kyns aðferðir við að nálgast viðmið um hófleg neysluútgjöld heimila.

Eins og fjallað er um hér að framan geta neysluviðmið nýst á ýmsum sviðum. Það er þó ekki þar með sagt að sams konar viðmið séu heppileg í öllum tilfellum fyrir mismunandi not slíkra hjálpartækja. Almennt séð má skipta neysluviðmiðum í þrjá flokka eftir því hvernig þau eiga að nýtast.

Skammtíamaviðmið

Í fyrsta lagi getur neysluviðmið tekið mið af þörfinni fyrir að leysa skammtíamafjárhagsvanda, svo sem vegna tímabundins atvinnuleysis eða veikinda. Í slíku viðmiði væri einungis miðað við útgjöld til þátta sem teljast til daglegra þarfa eða eru bráðnauðsynlegir. Viðmið af þessu tagi er gagnlegt við ákvörðun atvinnuleysisbóta, dagpeninga vegna veikinda, fjárhagsaðstoð sveitarfélaga og þess háttar. Lykilatriðið er að slíkt viðmið hefur tiltölulega stutt sjónarhorn og lýtur að því að skilgreina nauðsynleg útgjöld vegna nauðpurfta.

Langtíamaviðmið

Þó slíkt viðmið geti gagnast í tilvikum sem þessum hefur það ekki jafngóða skírskotun þegar reynt er að meta útgjaldþörf þeirra sem á einhvern hátt þurfa að reiða sig á fjárhagslegan stuðning samfélagsins til lengri tíma, svo sem vegna varanlegrar örorku. Í slíku viðmiði þarf að taka tillit til allra almennra neysluútgjalda, hvort heldur þau teljast

til nauðpurfta, hefðbundinnar afþreyingar eða varanlegs neysluvarnings.

Sérsniðin eyðsluviðmið

Annars konar viðmið eru gagnleg við fjárhagslega fyrirgreiðslu eða ráðgjöf. Sænskar fjármálastofnanir nota til dæmis allt annars konar útgjaldaviðmið en þarlend félagsmálafyrirvöld. Í slíkum tilvikum er mikilvægara að tekið sé tillit til persónulegra aðstæðna, umfram það sem felst í fjölskyldugerð einni og sér. Til dæmis er eðlilegt að tekið sé tillit til tekna ekki síður en útgjalda. Hægt er að líta á þess konar viðmið sem þriðja flokk neysluviðmiða, þó svo að uppbygging þeirra og eðli ráðist af eignum og ástæðum. Við fjárhagslega fyrirgreiðslu eða ráðgjöf er engu að síður gagnlegt að til séu viðmið af þeim tveimur flokkum sem að framan var lýst, þ.e. annars vegar *lágmarks neysluviðmið* og hins vegar *hóflegt en viðunandi viðmið*.¹⁹

Af þessu má sjá að ekki er rétt að tala um að eitt tiltekið neysluviðmið sé viðeigandi við allar aðstæður. Til viðbótar við þessa flokkaskiptingu eftir notkunarsviðum eru neysluviðmið í flestum tilvikum greind eftir fjölskyldugerð, þ.e. hjúskaparstöðu og fjölda barna. Í sumum tilvikum er viðmiðið jafnvel enn frekar sundurgreint eftir aldri barna, eins og nánar er vikið að hér að neðan, eftir búsetu eða eftir annarri skiptingu í þjóðfélagshópa. Sjálfstæð stofnun innan York-háskóla í Bretlandi – Family Budget Unit – hefur til að mynda tekið saman á þriðja tug mismunandi viðmiða fyrir ólíka hópa undanfarin ár. Svo dæmi sé tekið var tekið saman neysluviðmið fyrir breskar múslimafjölskyldur með ung börn árið 2001.²⁰

Sérfræðingaleiðin

Sérfræðingaleiðin byggist í grundvallaratriðum á þeirri aðferð að hópur sérfræðinga setur saman ítarlega vörukörfu sem á að teljast fullnægjandi lýsing á hóflegri neyslupörf fjölskyldu af tiltekinni stærð á tilteknum stað á tilteknum tíma. Verð þessarar vörukörfu

---

¹⁹ Hér er vísað í sambærileg hugtök og t.d. Saunders (1999) kallar annars vegar “Low-cost standard” og hins vegar “Modest but adequate standard”.

²⁰ FBU (2001).

myndar útgjaldaviðmið fyrir nánast hvaða lífsstíl sem vörufarfan endurspeglar. Í flestum tilvikum er um nákvæman lista af vörum í hverjum flokki að ræða, en í ákveðnum tilvikum er ákveðinni upphæð úthlutað til tiltekinna neysluflokka.²¹

Þar sem einn megintilgangur neysluviðmiðs er að vera óháð viðmið til þess að meta hvort bætur eða tekjur dugi til þess að fullnægja þörfum fólks, er mikilvægt að skorður sem tekjur setja fólki endurspeglist ekki í viðmiðinu. Því þarf að leitast við að greina þarfir fjölskyldna óháð því hversu vel þessar þarfir eru uppfylltar með núverandi tekjum.²²

Í 5. kafla er nánar fjallað um neysluviðmið í Svíþjóð, Noregi og Danmörku þar sem þessi aðferð hefur verið notuð um allnokkurt skeið. Hér verður aðeins stuttlega vikið að uppbyggingu viðmiða með þessari aðferð í Bretlandi og Ástralíu.

Árið 1993 gaf Family Budget Unit (FBU) í Bretlandi út tvenns konar neysluviðmið fyrir sex mismunandi fjölskyldugerðir. Annars vegar hóflegt en viðunandi (e. modest but adequate) viðmið og hins vegar lágmarks (e. low cost) viðmið. Þessi viðmið voru byggð á mati sérfræðinga, könnunum og skýrslum um hegðun neytenda á ýmsum sviðum, ráðgefandi viðmiðum á ýmsum sviðum s.s. varðandi húsnæði og mataræði, viðmiðum frá öðrum löndum, auk dómgreindar þeirra sem unnu að gerð viðmiðanna. Hóflega viðmiðið var lagt fyrir neytendahópa sem gáfu álit sitt og það aðlagað í samræmi við svör þeirra. Við ákvörðun um hvaða vörur skyldu teljast inn í viðmiðið var litið til eftirfarandi þátta; ef meira en 50% heimila notaði eða átti vöruna taldist hún eiga erindi í hóflega viðmiðið. Ef hlutfallið var 75% eða ef tveir þriðju hlutar almennings töldu vöruna vera nauðsynjavöru fór hún í lágmarksviðmiðið.

---

²¹ Fisher, G.M. (2001, 2. nóvember).

²² Saunders, P. (1998, desember). Bls. 8

Þegar frumgerð viðmiðanna lágu fyrir voru þau borin saman við raunveruleg útgjöld heimila samkvæmt neyslukönnun til að kanna hvort samræmis væri gætt.²³

Árið 1998 var sams konar aðferðafræði tekin upp í Ástralíu. Vikið var frá 50% og 75% reglunni í ákveðnum tilfellum til þess að tryggja að viðmiðið endurspegladi ekki undirliggjandi samfélagslegan mismun. Þá voru viðmiðin borin saman við útgjaldarannsóknir líkt og í Bretlandi, þó svo að ekki þætti ástæða til að gera leiðréttingar nema þar sem verulegt frávik var á milli viðmiðsins og raunverulegra miðlægra útgjalda. Sú einfalda regla að ef 50% heimila eigi eða kaupi viðkomandi neysluvöru teljist hún með í hóflegri neyslukörfu gefur ekki alltaf skýra mynd af neyslumynstri og hefur oft verið gagnrýnd. Tökum sem dæmi þær ímynduðu aðstæður að 30% allra fjölskyldna eigi bæði hljómflutningstæki og heimilistölvu en hin 70% kjósi að eiga annaðhvort hljómflutningstæki eða heimilistölvu. Þá má áætla að 65% eigi heimilistölvu (30% plús helmingur af 70%) og 65% eigi hljómflutningstæki. Á grundvelli 50% reglunnar teldust því báðar vörurnar til hóflegrar neyslu og væru taldar með í hóflegu neysluviðmiði, þó svo að meirihluti almennings teldi sig ekki þurfa að eiga nema aðra hvora vöruna en ekki endilega báðar.

Þetta dæmi sýnir þann almenna vanda sem felst í sérfræðingaleiðinni sem er sá að erfitt er að greina að hve miklu leyti einstakar vörur koma í stað annarra við að uppfylla tiltekin not eða þarfir. Vandinn liggur ekki aðeins í því að of margar staðgönguvörur teljist til hóflegs neysluviðmiðs, eins og í þessu dæmi, heldur einnig að vörur sem uppfylla afar brýnar þarfir séu ekki taldar með. Tilteknar þarfir geta talist afar brýnar þó svo að ekki sé til nein ein afmörkuð vörutegund sem uppfyllir þær.

„Consensual Budget Standards“ aðferðin

Árið 1987 skrifaði breski félagsfræðingurinn Robert Walker grein þar sem hann gagnrýndi almennt samþykktar nálganir til skilgreiningar á fátæktarmörkum sem fjallað

---

²³ Fisher, G.M. (2001, 2. nóvember).

hefur verið um hér á undan. Hann samþykkti mikilvægi þeirra til þess að ákvarða fátæktarmörk samkvæmt álitum samfélagsins í heild fremur en samkvæmt álitum sérfræðinga. Hann efaðist hins vegar um réttmæti niðurstaðnanna þegar notaðar væru kannanir þar sem fólk gæfi oft lítt ígrunduð svör um flókið og viðkvæmt efni sem fæstir hefðu leitt hugann að áður en spurningin var borin upp. Hann taldi því að niðurstöðurnar gætu verið „skoðanir byggðar á vanþekkingu“ sem væru líklegar til að vera óstöðugar. Hann lagði því til að í stað þess að þær vörur og þjónusta, sem neysluviðmið væri byggt á, væru ákvarðaðar af nefnd sérfræðinga væru nefndir skipaðar almenningi fengnar til að setja viðmiðið saman. Þannig fengist í raun almennt samþykkt neysluviðmið. Þannig yrðu hópar, skipaðir almenningi, fengnir til þess að rökræða og komast að samkomulagi um viðunandi lágmarks viðmið af vörum og þjónustu. Þeim yrðu gefnar upplýsingar varðandi kostnað þess sem viðmiðið innihéldi. Það viðmið sem yrði niðurstaða eins hóps yrði svo til umræðu hjá öðrum hópum þar sem sama ferli yrði fylgt. Með þessu ferli ætti að fást viðmið sem væri samþykkt af öllum hópnum.²⁴

Þessi aðferð var notuð til þess að finna neysluviðmið fyrir börn á ýmsum aldri í Bretlandi árið 1994 og einnig nokkrum árum síðar til þess að finna lágmarksviðmið fyrir allar heimilisgerðir í Jersey. Hóparnir eru valdir þannig að ef ætlunin er að finna viðmið fyrir eldri borgara, þá eru eldri borgarar, með mismunandi bakgrunn og tekjur, og frá mismunandi landsvæðum, nema ætlunin sé að mynda viðmiðið fyrir afmarkað svæði, valdir í hópana. Hið sama gildir svo um mismunandi fjölskyldugerðir og einstaklinga, nema ef ætlunin er að ákvarða viðmið fyrir börn, þá veljast foreldrar í hópana.²⁵

Hóparnir byrja á að ræða og komast að samkomulagi um skilgreiningu á algjöru lágmarksviðmiði. Slíkar skilgreiningar eru yfirleitt aðlagðar skilgreiningar Sameinuðu þjóðanna um fullnægjandi lífsskilyrði, - „hlutir sem eru nauðsynlegir líkamlegri, andlegri og félagslegri heilsu einstaklings“. Hóparnir eru hvattir til þess að forðast eins og hægt er að taka tillit til kostnaðar varanna þar sem líklegt er að það leiði fremur til þess að farið

---

²⁴ Fisher, G.M. (2001, 2. nóvember).

²⁵ Sama heimild.

verði að fjalla um eyðslumynstur. Það býður heim hættunni á sleggjudómum um það hvort sumir hópar þjóðfélagsins eigi meira skilið en aðrir. Þar sem tilgangurinn er að finna neysluviðmið sem gildir fyrir alla með svipaða fjölskyldugerð ber að forðast slíkar umræður. Í flestum tilfellum komast hóparnir að samkomulagi um hvers konar persónur þeir eru að finna viðmiðið fyrir og draga ályktanir um lífsstíl þeirra. Þá ræða hóparnir saman og komast að samkomulagi um lista yfir vörur og þjónustu sem þeir telja nauðsynlega fyrir viðkomandi persónur. Þeir sem að rannsókninni standa taka svo þann lista, gera verðkannanir og reikna út hver kostnaðurinn við að uppfylla þennan lista væri. Á lokastiginu fara svokallaðir „check-back“ hópar yfir listann, án kostnaðar, komast að samkomulagi um öll óleyst mál og ná lokasamkomulagi um heildarlistann. Þá fær hópurinn uppgefinn kostnað við að uppfylla listann og athugar hvort þær upplýsingar valda því að hópurinn vilji framkvæma einhverjar breytingar á listanum. Að auki eru meðlimir hópsins beðnir að ímynda sér að þeir hafi kynnt þennan lista fyrir fjármálaráðherra og hann hafi sagt þeim að þjóðin hafi ekki efni á að tryggja að allir hafi allar þær vörur sem á listanum eru. Hvernig myndu þeir bregðast við því og myndu þær lækka viðmiðið? Kostnaður er svo reiknaður fyrir þann lista sem stendur eftir þegar þessu ferli er lokið og þannig fæst neysluviðmið sem almenn sátt er um.²⁶

Lýsandi neysluviðmið

Löng hefð er fyrir neysluviðmiðum í Bandaríkjunum og má rekja sögu þeirra að minnsta kosti aftur til 1908. Árið 1981 var í síðasta skipti unnin könnun samkvæmt hefðbundinni aðferðafræði eins og að framan er lýst, þ.e. sérfræðingaleiðinni. Nefnd sérfræðinga sem skipuð var árið 1978 til að fara yfir og endurskoða þá aðferðafræði sem beitt var við gerð neysluviðmiða og koma með tillögur til úrbóta skilaði niðurstöðum árið 1980. Í stórum dráttum hefur þessu nefndaráliti verið fylgt, a.m.k. síðan 1984. Nefndin taldi að hverfa ætti frá þeim aðferðum sem hingað til hafði verið beitt og að frekar ætti að áætla heildarútgjöld samkvæmt neyslukönnunum. Að mati nefndarinnar byggðist neysluviðmið

---

²⁶ Fisher, G.M. (2001, 2. nóvember).

samkvæmt eldri aðferðum í raun á hundruðum ákvarðana um hvað teldist hæfilegt og því væri það talsýn að hægt væri að vinna slíkt viðmið á vísindalegum grunni.²⁷

Lagt var til að viðmið yrðu reiknuð árlega út frá neyslukönnunum í stað þess að byggja á tiltekinni vörukörfu og að verð hennar væri uppfært samkvæmt vísitölu líkt og áður hafði tíðkast. Sú undantekning var þó gerð að ef um lækun að nafnvirði væri að ræða á milli ára skyldu viðmiðin halda verðgildi sínu að raunvirði frá fyrra ári. Að auki var lagt til að dreifing útgjalda eftir flokkum skyldi áætluð með því að reikna meðaltalsdreifingu sex fjölskyldugerða.²⁸

Hvað varðar aðferð til þess að reikna út kostnað annarra fjölskyldugerða en þeirrar algengustu voru þrjár aðferðir sem komu helst til greina; að skoða útgjöld viðkomandi fjölskyldugerða samkvæmt neyslukönnuninni, búa til formúlur með kvaðratrót af stærð fjölskyldu og í þriðja lagi að gera kannanir meðal almennings. Öllum þessum aðferðum fylgja vandamál og ekki er almenn sátt um neina þeirra. Þó það gæti þótt augljóst að réttast væri að skoða raunveruleg útgjöld annarra fjölskyldugerða samkvæmt neyslukönnun er talin hætta á að það gefi ekki endilega rétta mynd af þörfinni. Lífsgæði meðal einstæðra foreldra eða eldri borgara, svo dæmi sé tekið, eru ekki endilega hin sömu og í fjölskyldum með tvo á vinnumarkaði. Því myndi viðmið samkvæmt neyslukönnun eingöngu festa þann mismun í sessi í stað þess að gefa mynd af raunverulegri þörf.²⁹

Johnson, Rogers og Tan (2001) notuðu þá aðferð sem hér hefur verið lýst til þess að reikna út neysluviðmið aftur í tímann og bera saman við þau viðmið sem reiknuð höfðu verið fyrir sömu ár með hefðbundinni aðferð. Að mati höfunda skilaði þessi aðferð sambærilegum niðurstöðum og fyrri aðferðir ef borin var saman þróun neysluviðmiðs, landsframleiðslu og miðgildis neysluútgjalda yfir tíma.³⁰ Nánar er fjallað um þessa aðferð

---

²⁷ Johnson, D.S., Rogers, J.M. og Tan, L. (2001). Bls. 33

²⁸ Sama heimild, bls. 35

²⁹ Johnson, D.S. og fleiri. (2001). Bls. 38-39

³⁰ Sama heimild, bls. 37

aftar í skýrslunni og að mestu byggt á henni í vísí að neysluviðmiði sem er birtur í viðauka I.

5 Neysluviðmið á Norðurlöndunum

Við vinnslu neysluviðmiða í Svíþjóð, Noregi og Danmörku hafa hópar sérfræðinga búið til vörukörfur sem einkenna hóflega neyslu. Þótt grundvallaraðferðin sé hin sama, þ.e. sérfræðingaáðferðin, í þessum þremur löndum er nokkuð misjafnt hvaða þættir eru teknir með inn í neysluviðmiðin. Að auki er misjafnt hvaða aðferðum er beitt við útreikninga viðmiðanna. Finnar hafa farið aðrar leiðir í þessum málum síðastliðin ár og styðjast við neyslukannanir við fjárhagslega ráðgjöf og þess háttar í stað þess að nota neysluviðmið. Hér á eftir verður fjallað um uppbyggingu þessara neysluviðmiða og þær aðferðir sem notaðar eru á Norðurlöndunum.

Svíþjóð

Svíar hófu uppbyggingu neysluviðmiðs um miðjan áttunda áratuginn og voru fyrstir Norðurlandþjóða til þess að taka slíkt viðmið í notkun árið 1978. Frá þeim tíma hafa verið gerðar ýmsar breytingar og leiðréttingar á grundvelli viðmiðsins, meðal annars vegna breyttra neysluvenja fólks. Tilgangurinn var að viðmiðið myndi nýtast heimilum við gerð fjárhagsáætlana og við fjármálaráðgjöf, auk þess sem það myndi nýtast yfirvöldum og ýmsum samtökum við útreikninga og rannsóknir. Neysluviðmiðið liggur einnig til grundvallar ákvörðun upphæðar ýmissa styrkja og bóta.³¹

Við gerð viðmiðsins er gert ráð fyrir að það sýni hóflega neyslu, þ.e. hvorki lágmarks- né lúxusneyslu, og að það gefi rétta mynd af kostnaði við að eignast þær vörur sem fólk þarfnast til þess að lifa eðlilegu lífi í Svíþjóð í dag, óháð því hverjar tekjur heimilisins eru. Upphæð viðmiðsins miðast því við þarfir heimilanna en ekki tekjur þeirra. Vörur sem eru í neysluviðmiðinu eru skilgreindar hvað varðar magn, notkunartíma og verð, auk vals á verslun. Ekki er gert ráð fyrir mismunandi menningu, sjúkdómum eða fötlun sem hefur áhrif á neyslu eða þarfir heldur gengið út frá almennri neyslu í Svíþjóð. Undanskilið þessu er fæðiskostnaðurinn þar sem reiknuð eru nokkur tilbrigði við hann

---

³¹ Konsumentverket. (2004).

miðað við mismunandi sérfaði, til dæmis vegna sykursýki, mjólkuróþols, ásamt fitusnaðu, glútenfríu, mjólkurlausu, mjólkur- og eggjalausu faði.³²

Noregur

Neysluviðmið var fyrst birt árið 1987 í Noregi. Tilgangurinn var fyrst og fremst að gera neytendum kleift að gera fjárhagsáætlanir, sér í lagi þegar ráðist væri í stórar fjárfestingar á borð við bifreið eða húsnæði. Neysluviðmiðið á að ná yfir líkamlegar þarfir og einnig gera einstaklingum kleift að taka þátt í samfélaginu á eðlilegan hátt. Norska neysluviðmiðið er hóflegt (n. rimelig), þ.e. hvorki er gert ráð fyrir lágmarksneyslu né lúxusneyslu heldur neyslu sem flestir ættu að geta sætt sig við. Farin var svokölluð sérfræðingaleið, þ.e. sú leið að sérfræðingar eða fagfólk á viðeigandi sviðum völdu hvaða vörur og þjónusta yrðu innifalín í neysluviðmiðinu og verð þeirra og endingartími skapar svo neysluviðmiðið.³³

Val á vörum og vægi þeirra í neysluviðmiðinu ræðst hvort tveggja af hlutlægum og huglægum aðferðum. Með hlutlægum hætti er byggt á því neyslumynstri sem er ráðandi í Noregi. Til dæmis byggist útgjaldaliðurinn matur og drykkjarvörur á smíði matseðils sem spannar fjórar vikur þar sem fyrst og fremst eru matvæli sem almennt eru á borðum á norskum heimilum. Ennfremur er tekið tillit þess hvernig kyn og aldur hefur áhrif á neyslu, t.d. með tilvísun í rannsóknir um hitaeningaþörf fólks á ólíkum aldurs skeiðum. Viðmiðið endurspeglar líka huglæga þætti, eins og til dæmis mannelismarkmiðum. Það lýsir sér til dæmis í því að í viðmiðinu er gert ráð fyrir mun minni neyslu á sykrudum gosdrykkjum en raunin er og áfengi og tóbaki er alfarið sleppt.

Á síðustu árum hafa verið kannaðar leiðir til þess að nýta norska neysluviðmiðið í auknum mæli sem viðmiðun við ákvörðun félagslegra styrkja. Í því skyni hefur verið stungið upp á tveimur leiðum til að búa til svokallað lágmarksviðmið (n. minstestandard). Annars vegar að undanskilja allar þær vörur í hinu almenna neysluviðmiði sem hafa

---

³² Sama heimild.

³³ Borgeraas, E. og Øybø, A. M. (2003).

lengri líftíma en eitt til tvö ár og hins vegar að undanskilja tiltekna útgjaldaflokka sem tengjast fremur heimilisrekstri almennt en einstaklingnum sjálfum.³⁴

Danmörk

Undirbúningur að setningu neysluviðmiða í Danmörk hófst árið 1990. Vinnan var í höndum „Forbrugerstyrelsen“ og var tilgangurinn sá að heimilin í landinu hefðu aðgang að viðmiði til hliðsjónar við áætlun útgjalda, auk þess sem það myndi nýtast við fjárhagsráðgjöf fyrir þá sem hefðu þörf fyrir eða óskuðu slíkrar ráðgjafar. Við þróun neysluviðmiðsins var tekið mið bæði af norska og sænska viðmiðinu, en auk þeirra var jafnframt litið til enska neysluviðmiðsins. Danska viðmiðið var svo tekið í notkun árið 1993 og hefur verið notað síðan, en nokkrar breytingar voru gerðar á grunni þess árið 2001.³⁵

Þær vörur sem viðmiðið inniheldur miðast við hóflega (*d.* rimelig) neyslu, það er neyslu sem þörf er á til þess að geta verið virkur þátttakandi í þjóðfélaginu og sem er almennt viðurkennd í viðkomandi þjóðfélagi. Þá er hvorki átt við lágmarksneyslu né lúxusneyslu heldur hóflega neyslu.

Danska neysluviðmiðið byggist algjörlega á sérvöldum vörum og þjónustu. Sérfræðingar á viðkomandi sviðum voru fengnir til að skilgreina hvaða vörur og þjónustu þyrfti til þess að uppfylla hóflega neyslu. Það er svo kostnaðurinn við að öðlast þessar vörur og þjónustu sem útleggst sem neysluviðmið. Allar vörur í neysluviðmiðinu eru skilgreindar nákvæmlega hvað varðar vörutegund, gæði vörunnar, líftíma eða notkunartíma og verð.³⁶

Reynt er að miða verð þeirra vara, sem í neysluviðmiðinu eru, við að þær séu aðgengilegar sem flestum og sem víðast, á sama verði. Því er verð fyrst og fremst kannað hjá verslanakeðjum sem hafa verslanir um allt land og hafa stóra markaðshlutdeild í

---

³⁴ Sama heimild.

³⁵ Hansen, F.K. (2002, mars).

³⁶ Sama heimild.

sínum vöruflokki. Í þeim tilfellum sem ekki er hægt að miða verðið við verðlag vörukeðja, er verðathugun gerð hjá verslunum sem hafa hvorki sérstaklega hátt né sérstaklega lágt verð. Mikil áhersla er lögð á að dagvörur séu mjög aðgengilegar og því er verðið á þeim nánast undantekningarlaust miðað við stórmarkaði.³⁷

Auk hins hóflega neysluviðmiðs hafa fleiri útgáfur viðmiða verið gefnar út í Danmörku. Má þar nefna afsláttarviðmið þar sem verðkönnun er gerð í lágvöruverðsverslunum og á útsölum þar sem stór hluti heimila gerir innkaup sín. Tilgangur þessa viðmiðs var að sjá hversu mikil áhrif slík innkaup hefðu á fjárhag heimilanna. Framkvæmd verðkönnunar var þannig að reynt var að finna verð á sömu vörum og voru í hinu hefðbundna viðmiði, þ.e. að varan væri frá sama framleiðanda. Væri hún ekki fánæg var reynt að finna sambærilega vöru, þótt ekki væri tryggt að um sömu gæði væri að ræða. Í þeim tilfellum þar sem alls ekki var hægt að finna sambærilegar vörur í lágvöruverðsverslunum var varan reiknuð inn á sama verði og í hóflega neysluviðmiðinu.³⁸

Auk afsláttarviðmiðsins hefur umhverfisvænt viðmið verið gefið út. Æ fleiri fjölskyldur kjósa að kaupa svokallaðar „Ø-merktar“ þ.e. umhverfisvænar vörur í þeim tilfellum sem þær eru til. Framboð þeirra hefur aukist töluvert undanfarin ár og því var ákveðið að setja fram umhverfisvænt viðmið. Þá er reiknað með að fjölskyldur matreiði sömu rétti og áður, en umhverfisvænar vörur notaðar í þeim tilfellum sem hægt er að nálgast þær.³⁹

Finland

Tiltölulega stutt er síðan Finnar stóðu í sömu sporum og við nú, það er að athuga alvarlega hvort feta ætti í fótspor hinna Norðurlandþjóðanna við að setja á fót neysluviðmið. Á árunum 1997 til 1999 gerði Rannsóknarmiðstöð neytendamála í Finnlandi (Konsumentforskningscentralen) ásamt Rannsóknar- og þróunarmiðstöð félags- og heilbrigðismála (Stakes) úttekt á þremur aðferðum með tilliti til notkunar í Finnlandi.

---

³⁷ Sama heimild.

³⁸ Hansen, F.K. (2002, mars).

³⁹ Hansen, F.K. (2002, mars).

Hér er um að ræða 1) neysluviðmið þar sem hópur sérfræðinga velur vörukörfu, 2) skoðanakönnun í anda Roberts Walker (sjá að ofan) og 3) lýsandi neysluviðmið sem byggist á mælingum á raunverulegum útgjöldum heimilanna samkvæmt neyslukönnunum.

Aðferð 2) virðist hafa verið slegin snemma út af borðinu sem óhentug fyrsta nálgun á viðfangsefninu og afar kostnaðarsöm. Aðferð 3) varð síðan ofan á, samanborið við aðferð 1), bæði af hugmyndafræðilegum og fjárhagslegum orsökum. Þeir aðilar sem að málinu komu gátu ekki sæst á tiltekna skilgreiningu á því hvað teldist hófleg neysla og raddir um að slík skilgreining væri neikvæð frá sjónarhóli valfrelsis neytandans voru háværar. Ekki fékkst heldur frekari fjármögnun á þeim rannsóknum sem höfðu farið fram á neysluviðmiði fyrir Finnland og taldi Rannsóknamiðstöð neytendamála að fjármunum sínum væri betur varið til annarra rannsókna á sviði neytendamála.⁴⁰

Í stuttu máli var helsta niðurstaðan sú að þriðja aðferðin, sú sem byggist á útgjaldagögnum, væri viðunandi aðferð, einkum fyrir þær vörutegundir sem neytt er jafnt og þétt yfir árið, líkt og matvöru og fatnaðar. Fyrir vöruflokka þar sem innkaup eru strjál er aðferðin ekki talin eins áreiðanleg.

Finnska viðmiðið byggir á neyslukönnun finnsku hagstofunnar, þ.e. grundvöllur þess eru útgjöld einstaklinga en ekki metin þörf þeirra. Þetta viðmið er haft til hliðsjónar við ákvörðun upphæða bóta og styrkja frá hinu opinbera. Í byrjun 10. áratugar síðustu aldar var efnahagsástand afar bágborið í Finnlandi og afar viðfangsmikið skuldbreytingaferli var sett af stað af hálfu hins opinbera. Fjölskyldur í greiðsluerfiðleikum áttu þess kost, og eiga enn, að sameina lán og greiða af skuldbreytingarláni í takt við tekjuöflun sína. Fyrirnefnt viðmið hefur verið notað til að áætla nauðsynlegan framfærslukostnað, þ.e. þá upphæð sem fólk þarf að halda eftir af launum sínum til þess að lifa hófsemdarlífi. Raunar er 25% álagi bætt ofan á viðmiðið þegar það er notað í þessum tilgangi. Rökin

---

⁴⁰ Sjá erindi Jorma Pesonen, Konsumentverket, “Standardbudgeten och levnadskostnadsnormerna i Finland” á ráðstefnunni “Utfordringer i standardbudsjetarbeidet i Norden” 30.-31. ágúst 2004.

fyrir því eru þau að flestar tegundir bótagreiðslna eru hugsaðar til að brúa skammtímavanda en afborganir af skuldbreytingalánnum geta staðið yfir í áraraðir.⁴¹

Norrænn samanburður

Mjög er misjafnt hvernig neysla er flokkuð í neysluviðmiðunum og ekki síður hvaða flokkar eru teknir með í viðmiðum hinna mismunandi landa, sjá í töflunni hér fyrir neðan.^{42 43 44}

Samanburð á upphæðum neysluviðmiða fyrir fjögurra manna fjölskyldur þeirra landa sem nota sérfræðingaleiðina má sjá í töflu 8. Eins og sést er uppbygging neysluviðmiðanna ekki að fullu sambærileg á milli landanna og því ber að skoða allan samanburð á

Tafla 7: Samanburður á flokkun neysluviðmiða á Norðurlöndunum

	Noregur	Svíþjóð	Danmörk	Ísland*
Matur og drykkur				
Föt og skór				
Tómsundur og frítími				
Hreinlætisvörur				
Húsgögn, húsbúnaður, sjónvarpstæki o.fl.				
Dagblöð, sími, sjónvarps-áskrift o.þ.h.				
Heilsugæsla				
Ferðakostnaður				
Heimilistæki				
Bifreiðakostnaður				
Ýmsar neysluvörur				
Dagvistun				
Útgjöld vegna ungbarna				
Tryggingar v. barna og unglinga				

*Viðmið Ráðgjafastofu heimilanna - nær ekki yfir eins breitt svið neysluútgjalda.

⁴¹ Pesonen, Jorma. (2004).

⁴² Hansen, F.K. (2002, mars).

⁴³ Statens institutt for forbruksforskning. (e.d.)

⁴⁴ Konsumentverket. (2004).

Tafla 8: Samanburður á neysluviðmiðum fyrir fjögurra manna fjölskyldu í Noregi, Danmörku og Svíþjóð.

Hjón með tvö börn (4-6 ára og 11-14 ára)	Noregur	Danmörk	Svíþjóð	Ísland*
Matur og drykkjarvara	51.393	68.581	39.267	69.100
Föt og skór	17.478	22.641	16.008	11.500
Tómstundir	21.567	48.323	12.116	5.500
Hreinlætisvörur	9.942	16.042	6.633	0
Heilsugæsla	0	0	0	10.900
Ýmislegt	0	0	0	5.500
Samgöngur	16.536	6.795	0	0
Dagvara	4.410	5.724	2.123	0
Húsgögn, búsaðhöld, sjónvarp	10.623	14.914	5.660	0
Leikskóli	0	13.958	0	0
Sími, fjölmíðlar og fleira	14.833	0	7.606	0
Tryggingar	0	0	1.946	0
Bíll	19.844	50.442	0	0
Samtals:	166.626	247.420	91.359	102.500

*Viðmið Ráðgjafastofu heimilanna

upphæðum með það í huga. Allar tölur eru í íslenskum krónum⁴⁵ og uppfærðar til verðlags ársins 2005.

Danmörk sker sig úr með mun hærra viðmið en hin löndin, en þó verður að skoða þetta með það í huga að mismunandi flokkar liggja til grundvallar neysluviðmiðanna og viðmiðunum er ekki í öllum tilvikum ætlað að ná yfir alla flokka neysluútgjalda. Því ber að skoða heildartöluna með allnokkrum fyrirvara.

Neysluviðmið þessara þriggja landa eru að mörgu leyti lík, enda eru þau byggð á sömu hugmyndafræði, þ.e. viðmiðið byggist á þörfum einstaklinga en ekki á því hver almenn neysla er í landinu. Þá er tilgangurinn með viðmiðunum alls staðar sá að fjölskyldur og einstaklingar geti nýtt það sem viðmið við gerð fjárhagsáætlana, og eins að stofnanir geti nýtt hann við mat á greiðslugetu og þörf fyrir fjárhagsaðstoð. Það sem er hins vegar ólíkt er að flokkunin er nokkuð mismunandi á milli landa. Bæði eru yfirflokkarnir mismargir, frá níu upp í tólf flokka, auk þess sem misjafnt er hvaða útgjöld eru tekin með inn í

⁴⁵ Miðað við miðgengi Seðlabanka 24.05.2005

viðmiðið og í hvaða flokk útgjaldaliðirnir falla eftir löndum. Þar af leiðandi verða upphæðir viðmiðanna, og flokkanna innan þeirra, ólíkar milli landa. Sem dæmi um það sem er ólíkt í flokkuninni má nefna að í Svíþjóð er slysa- og sjúkdómatrygging barna og ungmenna innifalin í viðmiðinu en hins vegar ekki gert ráð fyrir tannlæknakostnaði líkt og í Danmörku og Noregi. Í Danmörku er hins vegar gert ráð fyrir máltíðum á veitingahúsum í flokknum matur og drykkur, auk þess sem kostnaður vegna sumarleyfa er innifalinn í tómstundaflokknum og verður hann mun hærri þar en annars staðar sökum þess.

Aldur, kyn og fjöldi einstaklinga í heimili hafa alls staðar áhrif á upphæð útgjalda í neysluviðmiðunum. Í Noregi og Svíþjóð er farin sú leið að birta upphæð neysluviðmiðs fyrir hvort kynið og hvern aldurshóp fyrir sig í þeim flokkum þar sem um persónubundin útgjöld er að ræða. Í þeim flokkum sem stærð fjölskyldu ræður mestu er viðmiðið miðað við fjölda í heimili. Þannig er hægt að raða saman kostnaði fyrir hvern einstakling í fjölskyldunni og bæta svo sameiginlega kostnaðinum við og fá út heildarviðmið fyrir hvaða fjölskyldugerð sem er. Í Danmörku eru hins vegar birt viðmið fyrir einstaklinga og fjölskyldur eftir aldri og kyni, en viðmiðið fyrir börn er ekki birt sérstaklega heldur er búið að setja saman kostnaðinn fyrir alla fjölskylduna. Þannig eru viðmiðin birt fyrir fimmtán mismunandi fjölskyldugerðir.

Notkun neysluviðmiða við ákvörðun bóta

Svíþjóð

Lífeyrisgreiðslur í Svíþjóð ráðast fyrst og fremst af almennri launaþróun í landinu en eru ekki tengdar neysluviðmiðum. Einstaklingsbundinn lífeyrir tekur enn fremur mið af atvinnutekjum viðkomandi frá því fyrir töku lífeyris. Í Socialtjänstförordning 2001:937 er hins vegar kveðið á um að svokallað „riksnorm“ skuli grundvallast á nýjustu neysluviðmiðum Neytendastofu (Konsumentverket). Í Socialtjänstlag 2001:453 er svo kveðið á um skyldu sveitarfélaga til þess að tryggja félagslega og fjárhagslega afkomu einstaklinga innan þeirra og að upphæð fjárhaglegs stuðnings skuli byggjast á fyrrnefndu ríksnorm, þótt heimilt sé að hækka það eða lækka ef sýnt er að ákveðnir kostnaðarliðir í

viðkomandi sveitarfélagi séu frábrugðnir því sem er í viðmiðinu.

Noregur

Í Noregi byggjast elli- og örorkulífeyrisgreiðslur annars vegar á atvinnutekjum viðkomandi frá því fyrir töku lífeyris og hins vegar á tiltekinni grunnupphæð (n. grunnbeløp) sem ákvarðast af norska þinginu ár hvert og byggist á almennri launaþróun í landinu. Greiðslur úr almannatryggingakerfinu eru svo margfeldi af þessari grunnupphæð, mismikið eftir tegund bóta og tekjum einstaklingsins.⁴⁶

Neysluviðmið eru hins vegar notaðir af norsku tryggingastofnuninni. Þegar ákvarða þarf frádrátt af launum vegna skulda er stuðst við neysluviðmið við útreikninga á framfærslukostnaði og þar með þeirri upphæð sem skuldari heldur eftir af launum sínum.⁴⁷ Þá er jafnframt stuðst við framfærslukostnað barna samkvæmt neysluviðmiðum við ákvörðun upphæðar barnabóta.⁴⁸

Danmörk

Samkvæmt dönskum lögum byggist elli- og örorkulífeyrir á atvinnutekjum viðkomandi frá því fyrir töku lífeyris einstaklinga og greiðslum í lífeyrissjóð en er ekki föst upphæð. Sveitarfélög í Danmörku sjá um greiðslu fjárhagsstyrkja í þeim tilfellum sem einstaklingar eða fjölskyldur geta ekki framfleytt sér hjálparlaust en eiga ekki rétt á öðrum bótageiðslum. Ekki er tekið fram á hverju upphæðir bótanna grundvallast, en um fastar upphæðir er að ræða, mismunandi háar eftir aldri og heimilisgerð styrkþega. Þó er ljóst þegar upphæðirnar eru skoðaðar að í þeim flokkum sem hægt er að bera saman við danska neysluviðmiðið er um nánast sömu upphæðir að ræða og því líklegt að það sé haft til hliðsjónar við ákvörðun þeirra þótt það sé ekki tekið sérstaklega fram. Fyrir einstakling, eldri en 25 ára, með barn á framfæri er fjárhagsstyrkurinn Dkr.10.245 en sambærilegt neysluviðmið frá árinu 2002, uppfært til verðlags ársins 2005, er á bilinu

---

⁴⁶ Trygdeetaten. (2005, 17. júní).

⁴⁷ Trygdeetaten. (e.d.).

⁴⁸ Trygdeetaten. (2003, 30. maí).

Dkr.10.371–10.901, misjafnt eftir aldri barns. Fyrir barnlausan einstakling, 25 ára eða eldri, er fjárhagsstyrkurinn Dkr.7.711 en sambærileg neysluviðmið eru á bilinu Dkr.7.471 – 7.974, misjafnt eftir aldri og kyni einstaklingsins.⁴⁹

---

⁴⁹ Bekendtgørelse af lov om aktiv socialpolitik. (2003, 13. ágúst).

6 Kostir og gallar mismunandi aðferða frá sjónarhóli Íslands

Af þeim aðferðum sem nefndar voru í fjórða kafla virðast einungis sú fyrsta og sú síðasta vera raunhæfar í því skyni að búa til almennt neysluviðmið fyrir íslenskar fjölskyldur sem nýtast á við fjármálaráðgjöf og stefnumótun hvers konar varðandi bætur, styrki og önnur framlög frá opinberum aðilum til einstaklinga. Annars vegar eru þetta sérfræðingaaðferðin og hins vegar lýsandi neysluviðmið.

„Consensual Budget Standards“ aðferðir, sem byggjast á spurningakönnunum og rýnihópum fremur en álitni sérfræðinga, eru að mörgu leyti flóknar í framkvæmd og óhentugar, a.m.k. sem fyrsta nálgun á neysluviðmiði fyrir Ísland. Slíkar kannanir gefa ekki færi á ítarlegri sundurliðun á neysluútgjöldum og eru frekar heppilegri við mat á fátækramörkum en mat á hóflegri neyslu. Í mörgum tilfellum hafa slíkar kannanir þó verið notaðar til stuðnings í þróun neysluviðmiða með öðrum aðferðum og gætu því að einhverju leyti nýst til hliðsjónar eða við sjálfstæðar rannsóknir á högum tiltekinna þjóðfélagshópa síðar meir.

Beinn kostnaður vegna íslensks neysluviðmiðs

Nefndin hefur látið gera frumathugun á því hvað búast má við að smíði neysluviðmiðs muni kosta, annars vegar miðað við sérfræðingaaðferðina og hins vegar lýsandi viðmið. Umfjöllunin tekur mið af væntanlegum ferli slíkrar vinnu miðað við sérfræðingaaðferðina framan af, en í lokin er gerður samanburður við lýsandi viðmið.

Sérfræðingaleiðin

Gera verður ráð fyrir að nokkurn tíma taki að taka saman áreiðanleg neysluviðmið fyrir Ísland. Sem dæmi má nefna að undirbúningur neysluviðmiðs í Danmörku tók tvö ár. Hér á eftir verður farið yfir það ferli sem fara þarf í gegnum, verði sérfræðingaaðferðin fyrir

valinu, þ.e. að ákvarða hvað sé hæfileg neysla og reikna út hversu mikið sú neysla kostar. Einnig verður kostnaðurinn við vinnslu neysluviðmiðs áætlaður.⁵⁰

Þeir verkþættir sem fara þarf í gegnum eru í stórum dráttum þessir:

1. Ákvörðun grunnforsendna
2. Setja saman vinnuhópa sérfræðinga
3. Umræður innan hópanna
4. Setja saman vörulista
5. Gera verðkannanir
6. Reikna kostnað fyrir mismunandi fjölskyldugerðir
7. Meta og endurskoða útkomuna með samanburði við neyslukannanir, viðtölum og greiningum
8. Birta neysluviðmið

Nánar verður fjallað um hvern verkþátt hér á eftir.

Ákvörðun grunnforsendna

Í upphafi þarf að ákvarða grunnforsendur sem taka skal mið af við gerð neysluviðmiðs. Til dæmis hvort allir fullorðnir heimilismenn stundi fulla vinnu, hvort viðmiðið skuli miðast við langan tíma eða skemmri tíma, hvort gera skuli ráð fyrir sérþörfum vegna sjúkdóma, hvort allar vörur séu aðkeyptar eða hvort eitthvað sé unnið innan heimilis o.s.frv., auk þess sem taka þarf ákvörðun um hvaða útgjaldaflokkar skuli vera innifaldir í viðmiðinu. Þessar forsendur hafa áhrif á þær vörur sem teljast með í neysluviðmiðinu. Til dæmis má gera ráð fyrir að ef allir fullorðnir vinna utan heimilis sé meira keypt af forunninni matvöru, auk þess sem gera þarf ráð fyrir þeim kostnaði sem felst í ferðum til og frá vinnu.

---

⁵⁰ Hér er fyrst og fremst stuðst við tvær skýrslur, Det danske husholdningsbudget og Hvad koster det at leve? – *standardbudget for familier* eftir Finn Kenneth Hansen.

Vinnuhópar sérfræðinga

Setja þarf saman vinnuhópa sérfræðinga sem hafa þekkingu á ákveðnum neysluflokkum. Þau svið sem vinnuhóparnir þurfa að hafa sérþekkingu á fara eftir því hvaða útgjaldaflokkar verða í viðmiðinu, en sem dæmi um hugsanlega flokka og viðeigandi sérfræðiþekkingu má nefna eftirfarandi:

- Matur og drykkjarvörur; Lýðheilsustöð
- Fatnaður; Neytendastofa
- Ungbarnavörur; Barnaverndarstofa, Neytendastofa, ungbarnaeftirlit, ljósmæður
- Heilsa og hreinlæti; Lýðheilsustöð, Landlæknisembættið, Neytendastofa
- Íþróttir og tómstundir; Æskulýðsráð ríkisins,
- Samgöngur; Vegagerð ríkisins
- Ýmsar neyslu- og dagvörur; Lýðheilsustöð, Neytendastofa
- Húsnæði; Fasteignamat ríkisins

Umræður innan sérfræðihópa

Hver sérfræðihópur fjallar um hverjar þarfirnar eru innan viðkomandi flokks. Ákvarða þarf hvað telst hæfileg neysla af hverri vörutegund eða þjónustu innan flokksins. Sem dæmi má nefna að ákvarða þarf hversu miklum akstri þarf að reikna með, á fjölskyldan að eiga bíl eða nota almenningsamgöngur, hversu mikið af fötum þarf einstaklingur og hve lengi endast þau, hver er næringarþörf einstaklinga, hvers konar máltíðum á að reikna með o.s.frv.

Samsetning vörulista

Þegar umræðum innan sérfræðihópanna er lokið og samkomulag hefur náðst um magn hvernar vöru þarf að útbúa lista yfir allar þær vörur sem viðmiðið á að innihalda. Sem dæmi má nefna að danski vörulistinn inniheldur samtals 2.300 vörur. Í listanum þarf að koma fram lýsing á vörunni, framleiðandi, stærð og fjöldi pakkninga, og endingartími ef ekki er um neysluvöru að ræða. Að auki þarf að taka ákvörðun um í hvaða verslunum vörunar skuli keyptar. Þennan lista þarf svo að endurskoða með reglulegu millibili eftir

að viðmiðið hefur verið tekið í notkun því hugmyndir fólks um það hvað teljist hóflegt að sé til staðar á hverju heimili taka breytingum með tímanum.

Verðkannanir

Gera þarf verðkannanir í verslunum sem eru aðgengilegar sem flestum og er hentugast að velja verslunardejgur með sem mesta útbreiðslu um landið og sem stærsta markaðshlutdeild. Yfirleitt er þó ekki gert ráð fyrir að öll innkaup fari fram í lágvöruverðsverslunum eða dýrari verslunum heldur er gert ráð fyrir einhverju millistigi. Þetta er unnið þannig að verð sömu vörunnar er kannað í nokkrum mismunandi verslunum og það verð sem fer inn í viðmiðið er vegið meðaltal verðsins samkvæmt verðkönnunum. Því þarf að taka ákvörðun um vægi hvernar verslunar áður en sá útreikningur fer fram. Verðkannanir þarf svo að gera reglulega eftir að viðmiðið hefur verið tekið í notkun til þess að uppfæra það. Þó væri mögulegt að uppfæra verð miðað við vísitölu neysluverðs árlega, en gera þyrfti nýjar verðkannanir að lágmarki á þriggja til fimm ára fresti. Þegar sú vinna fer fram er jafnframt nauðsynlegt að endurskoða vörulista þar sem vöruframboð verslana breytist.

Kostnaður fyrir mismunandi fjölskyldugerðir

Til þess að neysluviðmið komi að gagni fyrir sem flesta þarf að reikna út framfærslukostnað fyrir mismunandi fjölskyldugerðir. Annars vegar fyrir einhleypa karla og konur og hins vegar fyrir einstaklinga og hjón með börn á mismunandi aldri. Taka þarf ákvörðun um hvort gert er ráð fyrir að fatnaður og leikföng gangi á milli systkina eða hvort allt er keypt nýtt. Þá þarf jafnframt að finna út hversu mikil stærðarhagkvæmni felst í auknum fjölda heimilisfólks varðandi matarútgjöld og önnur heimilisútgjöld.

Danir hafa birt neysluviðmið fyrir tólf mismunandi fjölskyldugerðir, auk þess sem framsetningin er með þeim hætti að mögulegt á að vera að setja saman neysluviðmið fyrir nánast hvaða fjölskyldugerð sem er.

Mat og samanburður

Þegar þessari vinnu er lokið þarf að yfirfara niðurstöðurnar og meta áreiðanleika þeirra.

Það má til dæmis gera með samanburði við neyslukannanir og með því að fá úrtak fjölskyldna til þess að gefa álit sitt á því hvort viðmið gefi rétta mynd af þeirra neyslu.

Birting neysluviðmiða

Þegar neysluviðmið hafa verið yfirfarin og leiðrétt þarf að birta þau. Jafnframt þyrfti væntanlega að kynna þau sérstaklega fyrir þeim stofnunum sem helst myndu nýta sér þau s.s. lánastofnunum, félagsmálastofnunum og Tryggingastofnun. Gera þyrfti viðmiðin aðgengileg á veraldarvefnum og mætti hugsa sér að setja upp einhvers konar forrit þar sem hægt væri að slá inn upplýsingar um fjölda og aldur heimilismanna og fá út niðurstöður um neysluviðmið miðað við fjölskyldugerð.

Kostnaður við gerð neysluviðmiðs með sérfræðingaleið

Erfitt er að áætla nákvæmlega hver kostnaður við gerð neysluviðmiðs er fyrr en búið er að ákvarða ýmsar grunnforsendur þar sem þær hafa bein áhrif á umfang vinnu við undirbúning. Sem dæmi um slíkar forsendur má nefna hvort taka skuli tillit til búsetu og gera mismunandi neysluviðmið eftir því hvort fólk býr á höfuðborgarsvæðinu, öðru þéttbýli eða dreifbýli og hversu margir útgjaldaflokkarnir skuli vera. Þá er einnig erfitt að áætla hversu langur tími fer í vinnuna, en gera verður ráð fyrir að reynsla nágrannabjórða okkar muni koma okkur að notum þannig að tíminn sem í þetta fer verði eitthvað styttri en þeirra. Eftirfarandi kostnaðaráætlun gefur hugmynd um mögulegan kostnað.

Eins og áður kom fram þarf að stofna vinnuhóp sérfræðinga fyrir hvern útgjaldaflokk. Gera má ráð fyrir því að í hverjum vinnuhópi séu þrír til fimm sérfræðingar auk starfsmanns í hálfu starfi fyrir hvern vinnuhóp, utan vinnuhóps sem fjallar um mat og drykkjarvörur. Þar er gert ráð fyrir starfsmanni í heilu starfi þar sem sá flokkur er umfangsmeiri en aðrir. Gert er ráð fyrir að nefndirnar starfi í eitt ár og hittist um það bil einu sinni í mánuði. Þar sem líklegt er að nefndarmenn séu opinberir starfsmenn eru nefndarlaunin ekki endilega beinn útlagður kostnaður heldur fremur fórnarkostnaður vegna þess tíma sem fer í nefndarstörf og tapast því frá annarri vinnu. Gert er ráð fyrir að sá tími sé um það bil einn vinnudagur í mánuði og miðað er við áætluð laun

forstöðumanna ríkisstofnana.

Tafla 9: Áætlaður kostnaður við vinnsluneysluviðmið - Sérfræðingaleiðin

a) Nefnd	Fjöldi í nefnd	Starfs- mánuðir	Kostnaður pr. mánuð	Kostnaður pr. nefndarmann	Samtals kostnaður
Matur og drykkjarvörur	5	12	25.000	300.000	1.500.000
Fatnaður	3	12	25.000	300.000	900.000
Heilsa og hreinlæti	3	12	25.000	300.000	900.000
Íþróttir og tómstundir	3	12	25.000	300.000	900.000
Samgöngur	3	12	25.000	300.000	900.000
Neyslu og dagvörur	3	12	25.000	300.000	900.000
Ungbarnavörur	3	12	25.000	300.000	900.000
Húsnæði	3	12	25.000	300.000	900.000
Heildarkostnaður					7.800.000

b) Önnur verk	Fjöldi starfsmanna	Starfs- mánuðir	Kostnaður pr. mánuð	Kostnaður pr. starfsmann	Samtals kostnaður
Verkefnisstjóri	1	24	400.000	9.600.000	9.600.000
Starfsmenn nefnda	4,5	12	300.000	3.600.000	16.200.000
Gerð verðkannana	5	0,25	200.000	50.000	250.000
Samanburður og prófanir	2	2	300.000	600.000	1.200.000
Útreikningur f. fjölskyldugerðir	2	1	300.000	300.000	600.000
Heildarkostnaður					27.850.000

c) Kostnaðaráætlun:	
Nefndakostnaður	7.800.000
Önnur verk	27.850.000
Birting staðla	1.000.000
Kostnaður vegna rýnihópa	100.000
Samtals	36.750.000

Ráða þarf verkefnisstjóra sem hefur yfirumsjón með starfi nefnda og annarra starfsmanna. Reiknað er með að hann starfi í tvö ár og að launakostnaður vegna hans verði um 400.000 krónur á mánuði. Gert er ráð fyrir að tveir starfsmenn sinni samanburði og prófunum í tvo mánuði og útreikningum fyrir mismunandi fjölskyldugerðir í einn mánuð. Launakostnaður vegna hvors starfsmanns er áætlaður 300.000 krónur á mánuði. Auk þessa starfsmannakostnaðar er gert ráð fyrir að kostnaður vegna birtingu viðmiðanna verði 1.000.000 krónur og er þá gert ráð fyrir að sett verði upp vefsíða þar sem einstaklingar og stofnanir geta fengið upplýsingar um neysluviðmið fyrir ákveðna fjölskyldugerð. Þar þarf því að gera ráð fyrir forritunarkostnaði og kostnaði við

uppsetningu og viðhald heimasíðu, auk prentkostnaðar ef viðmiðin verða gefin út á pappír. Þá er einnig gert ráð fyrir kostnaði vegna rýnihópa að upphæð 100.000 krónur sem er ætlaður til að launa þeim fjölskyldum sem taka þátt í rýnihópum fyrir tíma sinn, þótt ekki sé endilega reiknað með beinum launum heldur umbun í formi úttekta eða gjafa. Samtals er áætlaður kostnaður vegna vinnslu neysluviðmiða samkvæmt sérfræðingaaðferðinni 36.750.000 krónur.

Lýsandi neysluviðmið

Verði sú aðferð fyrir valinu að byggja neysluviðmið fyrst og fremst á neyslukönnun lítur kostnaðaráætlunin öðruvísi út þar sem ferlið er nokkuð annað. Flest þau gögn sem þarf til að hægt sé að vinna neysluviðmið samkvæmt þessari aðferð liggja nú þegar fyrir í neyslukönnun Hagstofunnar. Engu að síður þyrfti að leggja í nokkra vinnu við að þróa núverandi fyrirkomulag til samræmis við breyttar þarfir, ef vel á að vera. Frekari úrvinnsla og breytt skráning á fyrirliggjandi gögnum kallar á viðbótarútgjöld.

Sem dæmi um viðbótarupplýsingar sem þurfa að liggja fyrir eru aldur allra heimilismanna, en eins og skráningu er háttað í dag flokkast einstaklingar undir 25 ára aldri sem börn, auk þess sem fjölskyldur eru ekki flokkaðar eftir barnafjölda eða aldri barna. Eftirfarandi kostnaðaráætlun gefur hugmynd um mögulegan kostnað verði þessi leið farin.

Hér er gert ráð fyrir að ráðinn verði einn verkefnisstjóri í níu mánuði sem sjái jafnframt um úrvinnslu kannana. Með honum verði ráðinn einn starfsmaður í fimm mánuði sem verði honum til aðstoðar, ásamt því að sjá um samanburð og prófanir, og útreikninga fyrir mismunandi fjölskyldugerðir. Reiknað er með að lengri tími fari í samanburð og prófanir þar sem viðmiðin eru í grunninn unnin út frá könnunum sem sýna raunverulega neyslu. Nokkra vinnu þarf að leggja í samanburð á niðurstöðum neyslukannana og þess sem talist geta hófleg útgjöld. Sérstaklega þarf að skoða neysluflokka þar sem útgjöld eru strjál. Launakostnaður við þessa aðferð er því mun lægri en hann væri ef sérfræðingaleiðin væri farin. Kostnaður við birtingu og vegna rýnihópa væri hins vegar óbreyttur.

Heildarkostnaður við þessa aðferð er áætlaður 6.200.000 krónur.

Tafla 10: Áætlaður kostnaður við vinnsluneysluviðmið – Lýsandi neysluviðmið

	Fjöldi starfsmanna	Starfs-mánuðir	Kostnaður pr. mánuð	Kostnaður pr. starfsmann	Samtals kostnaður
Verkefnisstjóri - úrvinnsla kannana	1	9	400.000	3.600.000	3.600.000
Samanburður og prófanir	1	3	300.000	900.000	900.000
Útreikningur f.mismunandi fjölskyldug.	1	2	300.000	600.000	600.000
			Heildarkostnaður		5.100.000
Kostnaðaráætlun:					
Vinnsla staðla					5.100.000
Birting staðla					1.000.000
Kostnaður vegna rýnihópa					100.000
Samtals					6.200.000

Ef þessi leið er farin er eðlilegt að skoðað verði hvort rétt sé að efla neyslukönnun Hagstofunnar frá því sem nú er, til dæmis með því að stækka úrtakið. Slíkt hefði að sjálfsögðu í för með sér viðbótarkostnað. Þó væri ekki rétt að tengja slíkan viðbótarkostnað nema að hluta við neysluviðmið, enda kæmi nákvæmari niðurstaða úr neyslukönnun að gagni á fleiri sviðum en þessu.

Ljóst er af þessari áætlun að mikill munur er á kostnaði við aðferðirnar tvær. Að því gefnu að hægt sé að búa til neysluviðmið á grundvelli neyslukönnunar Hagstofu Íslands, án þess að gæðakröfum sé fórnað að verulegu leyti, hlýtur það því að vera mjög álitlegur kostur.

Önnur sjónarmið við val á aðferðafræði

Í 3. kafla, um viðhorf og væntingar til neysluviðmiða fyrir Ísland, er að finna samantekt á helstu göllum sem hafa komið fram, við gerð þessarar skýrslu, við að tekið verði upp opinbert neysluviðmið með þeim hætti sem hér hefur verið fjallað um. Í ljósi þess telur starfshópurinn rétt að fara nánar yfir þau sjónarmið og hvernig hann telur tillögur þær sem settar eru fram í þessari skýrslu koma til móts við þá gagnrýni sem ýmsir aðilar hafa

sett fram varðandi upptöku neysluviðmiðs á Íslandi.

Í fyrsta lagi hefur verið á það bent að neysluviðmið hljóti alltaf að byggjast á huglægum þáttum og því væri útilokað að gera einn staðal fyrir Ísland og ávallt þyrfti að taka mið af tilgangi hans. Í álitinu þessu er lagt til að ekki verði farin svonefnd sérfræðingaleið þar sem byggt er fyrst og fremst á huglægu mati valinna sérfræðinga um hvað teljist vera eðlileg útgjöld. Hér er lagt til að fremur verður farin sú leið að byggja neysluviðmið fyrir Ísland á svonefndri útgjaldaaðferð en þar er byggt á rauntölum frá Hagstofu Íslands um raunveruleg útgjöld íslenskra heimila á ákveðnu tímabili. Með þessari tilhögun er því alfarið byggt á raunverulegum staðreyndum um meðalútgjöld, í tilteknu hlutfalli af launahópi sem er í lægstu launaprepum samkvæmt neyslukönnunum Hagstofunnar. Framangreind aðferð byggist því öðru fremur á hlutlægu mati en huglægum eða matskenndum þáttum.

Í öðru lagi hefur verið bent á þá hættu að neysluviðmið verði notuð í pólitískum tilgangi eða að þau geti haft áhrif t.d. á kjarasamninga o.fl. Markmiðið með gerð kjarasamninga er að tryggja umbjóðendum hverju sinni kjör sem taka mið af lágmarksframfærslukostnaði á hverjum tíma. Eðlilegt er því að við slíka samningsgerð líti aðilar til allra upplýsinga sem tiltækar eru hverju sinni, til dæmis þeirra neysluviðmiða sem ýmsir aðilar styðjast við nú þegar, sbr. yfirlit um það efni í 2. kafla þessarar skýrslu. Jafnframt er litið til opinberra neyslukannana o.fl. Ekki verður séð að slíkt neysluviðmið sem hér er gerð tillaga um muni breyta nokkru að þessu leyti heldur muni það aðeins verða grundvöllur að upplýstari umræðu um fjármál heimila hér á landi sem byggð er á reynslutölum samkvæmt upplýsingum úr könnunum frá Hagstofu Íslands. Auk þess er tilgangur og forsenda þess neysluviðmiðs sem hér er lagt til ekki sá að skapa á nokkurn hátt viðmið um svonefnd fátæktarmörk eða önnur lágmarkskjör, sbr. nánar um það atriði í 7. kafla skýrslunnar.

Í þriðja lagi hefur verið bent á að neysluviðmið geti verið notað sem skömmtunarkerfi t.d. við lánveitingar og því um líkt. Starfshópurinn telur að í raun sé ekki hættu á slíku við núverandi aðstæður hér á landi. Aukin samkeppni á fjármálamarkaði og fjölbreytni í

atvinnulífínu þar sem ríkja fjölbreytt launakjör vinna gegn slíkum sjónarmiðum. Loks hefur í fjórða lagi verið á það bent að opinber neysluviðmið virki letjandi á fólk til þess að skoða eigin fjárhagsstöðu og taka ábyrgð og afstöðu til eigin fjármála. Í því sambandi má nefna að óstjórn í ríkisfjármálum, óstöðugleiki og mikil verðbólga, eins og þekkt hefur á Íslandi, hefur haft mikil áhrif á fjármál heimila og viðleitni þeirra til að taka ábyrgð og gera áætlanir fram í tímann um fjármál sín. Aukinn stöðugleiki í efnahafslífínu hér á landi síðustu ár hefur aukið líkurnar á því að einstaklingar geri fjárhagsáætlanir um rekstur/fjármál heimilanna. Aukin kennsla í skólum, t.d. á sviði lífsleikni eða í stærðfræði, er kjörinn vettvangur til þess að þróa betur áætlanagerð ungmenna og vinna að undirbúningi þeirra til að annast fjármál heimila. Opinbert neysluviðmið af því tagi sem hér er gerð tillaga um mun nýtast vel við slíka kennslu.

7 Niðurstöður

Nefndinni var falið að leita svara við þeirri spurningu hvort framkvæmanlegt sé að semja neysluviðmið fyrir Ísland. Nefndin er sammála um að útgáfa neysluviðmiðs, með svipuðum hætti og önnur vestræn ríki hafa gert, sé vel framkvæmanleg. Sambærileg aðferðafræði og notuð er í Svíþjóð, Noregi og Danmörku, svokölluð sérfræðingaleið, er tiltölulega kostnaðarsöm. Reynslan sýnir að nauðsynlegt er að neysluviðmið fyrir Ísland þurfi að byggjast á upplýsingum um íslenska neysluhegðun. Notkun erlendra fyrirmýnda veldur því takmörkuðum sparnaði, ef hafa á gæðakröfur í hávegum. Nefndin mælir fremur með að notuð verði svokölluð útgjaldaaðferð, sem meðal annars hefur verið notuð í Finnlandi og í Bandaríkjunum. Slíkt neysluviðmið myndi að stórum hluta byggjast á fyrirliggjandi upplýsingum sem reglulega er aflað í neyslukönnun Hagstofu Íslands. Notkun fyrirliggjandi upplýsinga úr slíkum könnunum myndi spara verulega fjármuni við vinnslu almenns neysluviðmiðs fyrir Ísland.

Afar mikilvægt er að neysluviðmið sé sett fram með þeim hætti að öllum sé ljóst að í því felist ekki nein vísindaleg og hárrétt niðurstaða um hvað teljist viðunandi kjör fyrir tiltekna fjölskyldugerð. Neysluviðmið það sem nefndin gerir hér tillögu um er byggt á því að skoðuð eru miðlæg (miðgildi) útgjöld fjölskyldna. Hér er því alls ekki um nein fátæktarmörk að ræða en þess má geta að samkvæmt alþjóðlegum stöðlum hafa fátæktarmörk verið skilgreind þannig að þeir sem hafa tekjur sem eru undir 50% af miðgildi tekna í framangreindum launahópi teljast vera fátækir. Hér verður þó að hafa í huga að framangreindur mælikvarði á fátækt er einnig afstæður því að verði almenn launa- eða tekjuhækkun í þessum hópi hækka að sjálfsögðu þær fjárhæðir sem framangreind fátæktarmörk miðast við skv. framangreindri skilgreiningu. Þetta hefur einnig komið áþreifanlega í ljós á undanförunum árum hér á landi þegar ýmsir hópar lágt launaðra starfsmanna, einkum erlent vinnuafl eða innflytjendur, hafa komið hingað til lands og geta tryggt framfærslu sína en auk þess lagt fram tekjuafgang, t.d. til framfærslu fjölskyldu sinnar í útlöndum. Opinber viðmiðunarmörk, skv. alþjóðlegum reglum, á fátækt skv. framansögðu eru því sífelldum breytingum háð og mjög svo tengd almennu

tekjustigi í því landi sem um er rætt hverju sinni.

Útgjaldaaðferðin er einnig heppileg af þeim sökum að niðurstaðan er ekki eins háð huglægum sjónarmiðum, þau eru að minnsta kosti sett fram með einfaldari og gagnsærri hætti en í sérfræðingaaðferðinni. Að mati nefndarinnar eru einnig mun meiri líkur á að almenn sátt geti náðst um neysluviðmið sem byggt er á bestu upplýsingum um hvernig neysluhegðun er háttað í raun og veru, í stað þess að byggt sé á áliti handvalinna sérfræðinga á því hvaða vörur teljast með og í hvaða magni.

Nefndin leggur til að sérfróðum og hlutlausum aðila verði falið að vinna neysluviðmið með þessari aðferð í samstarfi við Hagstofu Íslands. Eðlilegt er að forræði málsins, framsetning og útgáfa verði í höndum Neytendastofu.

Miklu máli skiptir hvernig neysluviðmið er sett fram. Mikilvægt er að girða fyrir það að heildarupphæð útgjalda samkvæmt neysluviðmiði verði rangtúlkuð sem forskrift um opinberar ráðstöfunartekjur eða annað í þá veru. Nefndin telur að sá háttur sem hafður er á í Svíþjóð um framsetningu slíkra upplýsinga sé helst til fyrirmyndar. Þar er heildarupphæð útgjalda samkvæmt neysluviðmiði ekki haldið á lofti heldur eru viðmiðunartölur í hverjum neysluflokki fyrst og fremst hugsaðar til að aðstoða fjölskyldur við gerð eigin fjárhagsáætlana.

Næsta víst er að þeir aðilar sem í dag nota einhvers konar viðmiðun um útgjaldapörf heimila í landinu, svo sem vegna ráðgjafar, opinbers stuðnings eða lánveitinga, myndu hafa mikið gagn af almennu neysluviðmiði fyrir íslensk heimili. Þó er ekki við því að búast að nokkur aðili muni taka upp slíkt viðmið gagnrýnislaust og óbreytt. Á hinn bóginn gæti almennt neysluviðmið verið ómetanlegt hjálpartæki við þróun eigin viðmiða, úthlutunarreglna og áhættumælinga. Því er mikilvægt að neysluviðmið sé tiltölulega vel sundurgreinanlegt. Bæði hvað varðar fjölskyldugerðir en einnig útgjaldaliði. Nefndin telur viðunandi, að minnsta kosti til að byrja með, að við skiptingu heimila í fjölskyldugerðir sé miðað við fjölda fullorðinna annars vegar og fjölda barna hins vegar. Að svo stöddu virðist sem frekari sundurgreining, svo sem tillit til aldurs heimilisfólks og

búsetu, sé ekki framkvæmanleg nema með ærnum tilkostnaði og grundvallarbreytingum á neyslukönnun Hagstofunnar.

Hvað neysluflokka varðar telur nefndin heppilegast að birta sundurliðuð útgjöld í neysluviðmiði samkvæmt tveggja tölustafa COICOP-staðli sem er alþjóðlega viðurkennd flokkunarfræði neysluútgjalda og sú sem Hagstofa Íslands notar. Sjá nánar í töflu V1.

Starfshópurinn leggur jafnframt til að tvenns konar neysluviðmið verði gerð, þ.e. annars vegar langtíma viðmið sem tekur til hóflegra útgjalda á öllum sviðum heimilisrekstrar og hins vegar skammtímaneysluviðmið þar sem reynt er að nálgast þá fjárhæð sem heimili geta komist af með í skamman tíma í senn. Í seinna tilvikinu eru meðal annars undanskilin útgjöld til varanlegra neysluvara og öðrum óreglulegum útgjöldum sleppt. Í viðauka I er nánar gerð grein fyrir neðangreindum þáttum:

- a. Skammtímaneysluviðmið
- b. Langtímaneysluviðmið

Húsnæðisútgjöld og einkasamgöngur eru að mörgu leyti afar einstaklingsmiðaðar og ber að gæta þess við framsetningu neysluviðmiðs. Ennfremur er nauðsynlegt, í þessum tilvikum, að leita víðar fanga um útreikning viðmiðs en í neyslukönnun.

Umtalsverður kostnaður fylgir því að vinnu neysluviðmið fyrir Ísland, jafnvel þó að farin sé tiltölulega ódýr leið eins og nefndin leggur til. Það er engu að síður mat hennar að ávinningur af slíku viðmiði væri enn meiri, þótt erfitt sé að meta hann með sama hætti og kostnaðinn. Búast má við að ávinningurinn birtist til dæmis með eftirfarandi hætti.

- Vinnusparnaður hjá opinberum aðilum og fjármálastofnunum. Hugsanlega markvissari ákvarðanatöku (dregur hugsanlega úr óskilvirkni í kerfinu).
- Minni útlánatöp hjá fjármálastofnunum vegna betra viðmiðs.

- Minni kostnaður vegna vanskila sökum bættrar fjármálaráðgjafar.
- Skilvirkari og markvissari ákvarðanatöku ríkis og sveitarfélaga vegna málefna sem varða fjármál einstaklinga og heimila í landinu.

Heimildaskrá

Akureyri. (e.d.a.). Sótt 20. maí frá <http://www.akureyri.is/stjornkerfid/svid-og-deildir/felagssvid/fjolskildudeild/nr/4101>

Akureyri. (e.d.b.). Sótt 20. maí frá <http://www.akureyri.is/stjornkerfid/reglur-samthykkir/felagsmal/nr/220>

Atvinnuleysistryggingasjóður (e.d.). sótt 21. ágúst 2006 frá <http://www.vinnulastofnun.is/atvinnuleysistryggingasjodur>.

Bekendtgørelse af lov om aktiv socialpolitik. (2003, 13. ágúst). Sótt 6. júlí 2005 af http://www.social.dk/tvaergaaende_indgange/index.aspx?id=f5afe72c-8ff2-45bb-8eee-dcd0da758199

Borgeraas, E. og Øybø, A. M. (2003). *Minstestandard for forbrugsudgifter*. Ósló: Statens institutt for forbruksforskning.

Family budget unit. (e.d.a.). Sótt 13. júní frá <http://www.york.ac.uk/res/fbu/budgets.htm>

Family budget unit. (2001). “Low Cost but Acceptable: A minimum income standard for the UK: Muslim families with young children. Working paper.”

Family budget unit. (2004, apríl). Sótt 13. júní frá <http://www.york.ac.uk/res/fbu/documents/householdssingleman2030years.pdf>

Félagsþjónustan. (e.d.) Sótt 18. maí frá http://www.felagsthjonustan.is/displayer.asp?cat_id=660

Fisher, G.M. (2001, 2. nóvember). *Enough for a family to live on?* Sótt 18. júní frá <http://www.census.gov/hhes/poverty/povmeas/papers/ndqppr1.pdf>

Fjármálaráðuneytið. (2003). *Greinargerð um fjölþrepatekjuskatt og viðmiðunarneyslustaðla*. Sótt 18. maí frá <http://www3.fjarmalaraduneyti.is/>

media/Utgefin_rit/Fjoltrepanefnd-070403.pdf

Fjölskylduvefur. (2005, janúar). Sótt 19. maí frá <http://www.fjolskylda.is/fjarmal/neysluvidmidun>

Íbúðalánasjóður. (e.d.). Sótt 19. maí frá <http://www.ibudalan.is/>

Hagstofa Íslands. (2004, 24. júní). Sótt 31. maí frá <http://www.hagstofa.is/template25.asp?pageid=219&nid=1087&highlight=úrtakhttp://www.hagstofa.is/template25.asp?pageid=219&nid=1087&highlight=úrtak>

Hagstofa Íslands. (2004, 6. desember). Sótt 30. maí frá http://www.hagstofa.is/uploads/files/vis_0412.ppt

Hagstofa Íslands. (2005, 28. júní). *Verðlag og neysla – Rannsókn á útgjöldum heimilanna 2001–2003*. Sótt 28. júní frá <http://www.hagstofa.is/lisalib/getfile.aspx?ItemID=1322>

Hansen, F.K. (2002, mars). *Hvad koster det at leve? – standardbudget for familier*. Sótt 20. maí frá http://www.casa-analyse.dk/files/pdf/Hvad_koster_det_at_leve.pdf

Íbúðalánasjóður. (e.d.). Sótt 19. maí frá <http://www.ibudalan.is/>

Johnson, D.S., Rogers, J.M. og Tan, L. (2001). *A century of family budgets in the United States*. Sótt 19. júní frá <http://www.bls.gov/opub/mlr/2001/05/art3full.pdf>

Konsumentverket. (2003). *Individuella kostnader*. Óútgefin gögn.

Konsumentverket. (2004). *Skäliga levnadskostnader - Beräkningar av Konsumentverket*. Sótt 24. maí frá http://www.konsumentverket.se/Documents/PM/PM2004_10_skaliga_levnadskostnader.pdf

Kópavogur. (2005, janúar). Sótt 21. ágúst 2006 frá http://www.kopavogur.is/displayer.asp?cat_id=163

Lánasjóður íslenskra námsmanna. (e.d.) Sótt 19. maí frá http://www.lin.is/Log_og_reglur/

[Uthlutunarreglur_2004-2005/uthlutunarreglur_2004-2005.html#VIII](http://uthlutunarreglur_2004-2005/uthlutunarreglur_2004-2005.html#VIII)

Pesonen, Jorma. (2004). *Standartbudgeten och levnadskostnadsnormerna i Finland*. Óútgefin gögn.

Sólrún Halldórsdóttir og Kristín Færseth. (1993). *Viðmiðunarneysla fyrir íslensk heimili*. Kaupmannahöfn: Skrifstofa Norrænu ráðherranefndarinnar í Kaupmannahöfn.

Saunders, P. (1998, desember). *Using budget standards to assess the well-being of families*. Sótt 18. júní frá <http://www.sprc.unsw.edu.au/dp/dp093.pdf>

Statens institutt for forbruksforskning. (e.d.). Sótt 17. maí frá <http://www.sifo.no/page/Standardbudsjett/10282/51111.html>

Trygdeetaten. (2005, 17. júní). Sótt 11. júlí 2005 af http://www.trygdeetaten.no/default.asp?strTema=generelt&path=satser&path_sub=grunnbel_oe

Trygdeetaten. (e.d.). Sótt 11. júlí 2005 af <http://www.trygdeetaten.no/familie/pdf/bidrag-opplysningsblankett.pdf>

Trygdeetaten. (2003, 30. maí). Sótt 11. júlí 2005 af http://www.trygdeetaten.no/default.asp?strTema=tall_mrog_mrfakta&path=nyhetsarkiv&path_sub=barnebidrag_mretter_mrnye_mrsifo_bssatser

Tryggingastofnun. (e.d.). Sótt 21. ágúst 2006 frá http://www.tr.is/main/reiknhildur_oe.jsp

Vinnumálastofnun. (2005, 1. janúar). Sótt 19. maí frá http://www.vinnumalastofnun.is/files/{fd0625d1-eddd-4c8b-8fb3-7a4f88251136}_dag%20jan%202005.pdf

Viðauki I: Vísir að neysluviðmiði fyrir Ísland

Eins og fram kemur í niðurstöðukafla nefndarálitsins telur nefndin vel framkvæmanlegt að vinna neysluviðmið með útgjaldaaðferðinni, eða svokallað lýsandi viðmið. Það er engu að síður umfangsmeira verkefni en svo að því hafi verið lokið í tengslum við starf nefndarinnar. Hér birtist þó vísir að þess háttar neysluviðmiði fyrir eina tiltekna fjölskyldugerð, þ.e. heimili þar sem búa tveir fullorðnir og tvö börn. Þessi fjölskyldugerð er valin sökum þess að hún er sú algengasta í neyslukönnun Hagstofunnar og lætur mjög nærri að hún endurspegli einhvers konar meðalheimili.

Erfiðara er að meta útgjaldaviðmið fyrir heimilisgerðir þar sem færri mælingar standa til boða. Til að leysa það vandamál mætti annaðhvort auka vægi tiltekinna heimilisgerða í úrtaki Hagstofunnar eða greina ítarlegar samspil útgjalda annars vegar og fjölda heimilismanna (barna og fullorðinna) hins vegar. Stuttlega verður vikið að þessari síðari aðferð hér að neðan.

Í vísir að neysluviðmiði er einnig greint á milli langtímaviðmiðs eða svonefnds hóflegs viðmiðs annars vegar og skammtímaviðmiðs hins vegar. Slík sundurgreining er að vissu leyti vandasöm eins og nánar er fjallað um hér að neðan.

Tafla V1: Miðlæg útgjöld fjögurra manna fjölskyldna (tvö börn) á Íslandi, flokkað samkvæmt COICOP3 (úrtak 2002 til 2004, fjárhæðir á verðlagi júlí 2006)

Útgjaldaflokkur (COICOP3)	Allir			Miðlæg heildarútgjöld*		
	Miðgildi	Meðaltal	Fj. mæl.	Miðgildi	Meðaltal	Fj. mæl.
011 Matur	57.354	60.394	332	57.078	59.929	163
012 Drykkjarvörur	7.143	7.690	331	7.708	7.739	162
021 Áfengi	8.544	11.506	220	8.605	10.500	101
022 Tóbak	4.739	9.769	158	3.834	8.713	81
031 Föt	13.712	21.232	293	15.272	20.019	140
032 Skór	2.214	7.312	183	2.368	6.899	86
041 Greidd húsaleiga	50.486	46.635	36	41.174	43.663	17
042 Reiknuð húsaleiga	79.103	84.423	311	72.818	81.140	154
043 Viðhald og viðgerðir á húsnæði	31.387	65.809	114	25.001	51.062	49
044 Annað vegna húsnæðis	4.950	5.042	310	4.950	4.932	153
045 Rafmagn og hiti	10.463	11.112	327	10.256	10.978	161
051 Húsgögn og heimilisbúnaður	3.684	12.588	233	2.457	10.350	116
052 Vefnaðarvörur til heimils	3.646	15.542	67	2.565	4.720	32
053 Raftæki	324	6.938	182	485	6.684	94
054 Borðbúnaður, glös, eldhús- og heimilisáhöld	877	2.454	216	1.155	2.261	114
055 Verkfæri o.fl. fyrir hús og garð	1.475	3.007	144	1.288	3.374	61
056 Ýmsar vörur og heimilisþjónusta	2.756	4.061	327	2.523	4.110	162
061 Lyf og lækningavörur	5.798	8.666	248	6.195	8.783	124
062 Heilbrigðisþjónusta	5.791	10.175	274	5.466	9.872	138
063 Sjúkrahús	628	975	17	533	992	12
071 Kaup ökutækja	37.489	152.622	72	12.148	64.081	32
072 Rekstur ökutækja	32.983	42.327	326	32.943	46.204	161
073 Flutningar	6.526	13.870	188	5.253	8.896	91
081 Póstur og sími	11.545	12.782	327	11.060	12.182	161
091 Sjónvörp, myndbönd, tölvur o.fl.	5.084	10.347	211	3.722	8.450	102
092 Tómsundur, stærri tæki o.fl.	4.373	16.679	15	2.094	2.939	8
093 Tómsundavörur, leikföng o.fl.	4.301	7.733	272	3.458	6.750	130
094 Íþróttir, fjölmiðlun og happdrætti	17.324	22.490	327	16.520	21.773	163
095 Blöð, bækur og ritföng	5.542	9.091	309	5.542	9.034	155
096 Pakkaferðir	21.683	32.231	86	15.973	25.332	37
101 Menntun	3.592	7.760	136	3.916	6.725	67
111 Veitingar	17.125	23.553	317	15.066	20.386	156
112 Gisting	4.664	6.466	80	4.268	6.521	43
121 Snyrtng, hreinlætis- og snyrtivörur	8.154	11.033	322	8.304	10.507	158
122 Skartgripir, úr o.fl.	2.159	3.606	77	1.616	3.340	44
123 Félagsleg þjónusta	18.237	19.420	106	18.237	18.234	60
124 Tryggingar	2.826	3.184	328	2.725	2.956	161
125 Fjármálaþjónusta ó.t.a.	2.234	6.508	323	2.257	6.231	160
126 Önnur þjónusta ó.t.a.	5.451	7.520	207	5.370	7.095	99
* Heimilum í lægsta og hæsta fjórðungi heildarútgjalda er sleppt úr úrtakinu						

Miðlæg útgjöld samkvæmt neyslukönnun

Ekki er til nein ein rétt aðferð við að meta hvað teljist hófleg útgjöld og val á aðferðum eru ávallt gildishlaðnar. Telja verður þó að þegar byggst er á mælingum á útgjöldum sé síður gildishlaðið að velja „punkt“ á útgjaldadreifingu en að velja í vörukörfu fyrir einstakar fjölskyldugerðir.

Sem grunnviðmið er hér stungið upp á að horft sé til *miðgildis útgjalda* í hverjum útgjaldaflokki fyrir sig. Þetta felur í sér það huglæga mat að útgjöld til tiltekins útgjaldaliðar hljóti að teljast a.m.k. hófleg ef helmingur heimila lætur sér nægja jafnhá eða lægri útgjöld til viðkomandi liðar. Hugsanlega mætti rökstyðja eitthvert annað hlutfall en 50% en líklegast er að miðgildið sé einna minnst umdeilt.⁵¹

Dæmigerð útgjaldadreifing, eins og sýnd er á mynd 1, er ósamhverf að því leyti að hægri halinn er lægri en teygir sig langt upp eftir útgjaldaskalanum á meðan vinstri halinn er mun styttri en þeim mun þykkari. Þetta hefur í för með sér að miðgildi útgjalda er nokkru lægra en meðaltalið.

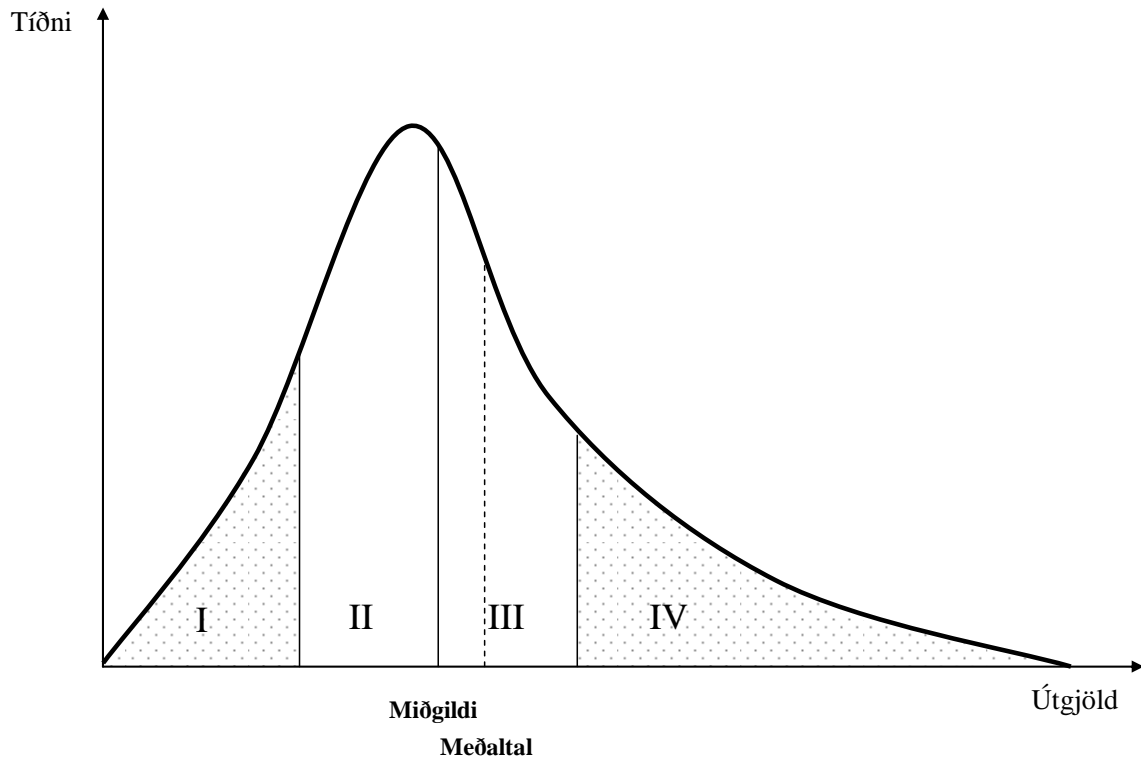
Meðfylgjandi tafla sýnir miðlæg útgjöld fjölskyldna þar sem eru tveir fullorðnir og tvö börn.⁵² Þótt hér sé fyrst og fremst verið að skoða miðgildi útgjalda getur verið áhugavert að skoða meðaltöl til hliðsjónar. Til viðbótar er einnig sýndur fjöldi mælinga í neyslukönnun Hagstofunnar sem viðkomandi mat byggist á. Fjöldi mælinga endurspeglar fyrst og fremst hvort um sé að ræða útgjaldaliði þar sem útgjöld eru tíð eða óregluleg.

Fyrstu þrjú dálkar töflunnar sýna útgjöld fyrir öll heimili af þessari heimilisgerð í úrtaki Hagstofunnar á árabílinu 2002 til 2004 en síðustu þrjú sýna upplýsingar þar sem gögnum frá þeim fjórðungum heimila sem hafa hæst og lægst heildarútgjöld sleppt.

---

⁵¹ Fyrirmynd að þessari aðferð er sótt til Johnson, Rogers og Tan (2001)

⁵² Útreikningar gerðir sérstaklega fyrir nefndina sem byggja á grunnögnum úr neyslukönnun Hagstofu Íslands 2002 til 2004. Guðrún R. Jónsdóttir, í vísitöludeild Hagstofunnar, á sérstakir þakkar skildar fyrir frábæra aðstoð.

Mynd 1: Dæmigerð útgjaldadreifing, útgjaldafjórðungar, miðgildi og meðaltal

1.2 Vísir að neysluviðmiði

Í þeim vísir að neysluviðmiði sem hér birtist er byggt á ofangreindum mælingum á miðgildi útgjalda í einstökum neysluflokkum (COICOP3) og eingöngu litið til þess helmings fjögurra manna fjölskyldna þar sem heildarútgjöldin eru í kringum miðgildið. Þetta þýðir að miðað við dreifingu heildarútgjalda er heimilum í fjórðungum I og IV sleppt úr úrtakinu (sbr. Mynd 1.). Heppilegt er að sleppa mælingum frá þeim fjölskyldum sem hafa hæst og lægst heildarútgjöld þar sem þær hafa meiri tilhneigingu til að litast af frávikum eða óvenjulegum heimilisaðstæðum. Það eru þó engu að síður miðgildi úr einstökum útgjaldaflokkum sem notuð eru sem undirstaða í þeirri tillögu að neysluviðmiði sem hér er lagt fram.

Tafla V2: Vísir að neysluviðmiði fyrir fjögurra manna fjölskyldu, á verðlagi júlí 2006

Útgjaldaflokkur	Mánaðarleg útgjöld	
	Langtímaviðmið	Skammttímaviðmið
01 Matur og drykkjarvörur	64.786	64.786
02 Áfengi og tóbak	12.439	0
03 Föt og skór	14.367	14.367
04 Húsnæði, hiti og rafmagn	95.979	95.979
05 Húsgögn, heimilisbúnaður o.fl.	6.330	0
06 Heilsugæsla	9.340	9.340
07 Ferðir og flutningar*	54.563	10.000
08 Póstur og sími	11.060	11.060
09 Tómsundur og menning**	30.606	11.253
10 Menntun***	3.916	3.916
11 Hótel og veitingastaðir	15.545	0
12 Aðrar vörur og þjónusta	23.367	4.907
Heildarútgjöld	342.298	225.608
Heildarútgjöld án áfengis og tóbaks	329.859	225.608

* Byggt á útreikningum FIB um heildarrekstrarkostnað bifreiðar sem kostar 1.400.000 og er ekið 15.000 km á ári.

** Til þessa liðar telst til að mynda: sjónvörp, myndbönd, tölvur, stærri tæki til tómsunda, leikföng, íþróttir, fjölmiðlun, happdrætti, blöð, bækur, ritföng og pakkaferðir. Í skammttímaviðmiðinu er einungis miðað við útgjöld vegna þjónustu, s.s. menningar og fjölmiðla, en ekki kaup á tækjum til tómsunda og þess háttar.

*** Einungis er talinn til beinn kostnaður við öflun menntunar, svo sem skólagjöld og námskeiðsgjöld.

Útgjaldaliðir þar sem útgjöld er tiltölulega regluleg eru áætlaðir með beinum hætti samkvæmt töflu V1. Það á til að mynda við um mat og drykkjarvöru, og föt og skó. Í öðrum tilfellum (nánar tiltekið í liðum 05, 06, 07, 09, 11 og 12) eru tölur úr töflu 1 einnig notaðar, en þar er tillit tekið til óreglulegra útgjalda í samræmi við fjölda mælinga í könnuninni. Útgjaldaliðurinn sjónvörp, myndbönd, tölvur o.fl. (091) er til að mynda undirliður í liðnum tómsundur og menning (09) í töflu 2, en hefur vogina $102/163=0,626$ í samræmi við fjölda þeirra heimila sem gaf upp útgjöld í þessum flokki á athugunartímabilinu.⁵³ Húsnæðisliðurinn (04) er reiknaður sem summa liða 042, 043, 044 og 045 (í töflu 1) þar sem undirliðurinn 043 er leiðréttur í samræmi við fjölda mælinga. Skortur á mælingum umfram það sem er í lið 042 er túlkuð á þann veg að ekkert viðhald hafi átt sér stað á umræddu tímabili. Útgjaldaliðurinn ferðir og flutningar (07) er sérlega vandasamur. Einkum vegna þess hve útgjöld til bifreiðakaupa er strjál og vægi einkabílsins í þessum lið er stórt. Í stað þess að byggja á neyslukönnuninni í þessu tilviki

⁵³ Heildarfjöldi athugana þegar búið er að skera úrtakið niður er 163.

er stuðst við áætlaðan heildarkostnað við rekstur á lítilli bifreið, samkvæmt áætlun Félags Íslenskra bifreiðaeigenda.

Áfengi og tóbak er hér haft með í neysluviðmiðinu í samræmi við miðlæg útgjöld þeirra heimila sem á annað borð nota þess háttar varning. Í tilfellum fjölskyldna sem hvorki reykja né drekka er því rétt að sleppa þessum lið.

Til viðbótar við hóflegt viðmið sem miðaðast við útgjaldapörf til langs tíma litið er einnig gerð tillaga að skammtíamviðmiði í töflu V2. Skammtíamviðmið er að því leyti frábrugðið langtíamviðmiði að það endurspeglar þau útgjöld sem eiga að nægja fyrir helstu nauðsynjum í skamman tíma í senn, en kaupum á varanlegum neysluvörum er alfarið sleppt. Ennfremur er gert ráð fyrir að einkabíll sé ekki brýn nauðsyn og því gert ráð fyrir útgjöldum til ferða og flutninga sem jafngilda tveimur mánaðarkortum í strætó (græna kortið).

Ekki er óhugsandi að hægt sé að draga enn frekar úr útgjöldum í skamman tíma í senn í tilteknum útgjaldaflokkum, til dæmis hvað varðar fatnað. Velta má fyrir sér hvort sanngjarnt eða mögulegt sé að minnka þau útgjöld. Hér er ekki tekin afstaða til þessa og útgjöld ekki lækkuð þar sem ekki liggja fyrir skýr og gagnsæ viðmið. Það skammtíamviðmið sem hér er sett fram er engu síður aðeins 61% af langtíamviðmiðinu. Þó að deila megi um meðferð einstakra liða í skammtíamviðmiðinu telst slíkt viðmið, sem er á heildina litið 61% af hóflegu viðmiði, varla óeðlilega hátt.

1.3 Frekari vinnsla útgjaldaviðmiðs

Rétt er að ítreka að hér er aðeins um fyrsta vísi að neysluviðmiði að ræða og telur nefndin að frekari rannsókn sé þörf áður en hægt sé að gefa út endanlegt viðmið. Augljós er einnig vöntun á viðmiði fyrir aðrar heimilisgerðir en þá algengustu. Hér að framan var vísað til tveggja leiða sem væru færar til að bæta úr þessu. Sú fyrri felst í því að endurhanna neyslukönnun Hagstofunnar þannig að fjöldi mælinga fyrir aðrar heimilisgerðir verði einnig nægjanlegur. Hin leiðin er að byggja á tölfræðilegri greiningu til að meta áhrif ólíkra mælanlegra fjölskyldueinkenna sem hafa áhrif á útgjöld. Sú leið

virðist fær, að minnsta kosti ef marka má fyrstu athuganir.

Til dæmis var kannað sérstaklega hvernig útgjöld til matar og drykkjar ráðast af fjölskyldustærð. Nánar tiltekið: fjölda fullorðinna í heimili (umfram tvo), fjölda barna í heimili (umfram tvö)⁵⁴ og aldurs yngsta barns (umfram sex ára). Metnir stuðlar ásamt staðalvillu fyrir línulega aðhvarfsjöfnu eru sýndir í töflu V3.

Tafla V3: Dæmi um greiningu á áhrifum fjölskyldugerðar og búsetu á útgjöld (matur og drykkur)

<i>Breyta</i>	<i>Stuðull</i>	<i>Staðalvilla</i>
Fasti	56.918	687
Fjöldi fullorðinna umfram 2	17.853	896
Fjöldi barna umfram 2	10.802	577
(Fjöldi barna umfram 2) ²	- 2.240	365
Yngsti aldur barns - 6	3.046	41
R ²	0,41	

Tiltölulega auðvelt er að túlka stuðla jöfnunar. Fastinn er til að mynda metill á meðalútgjöld fjögurra manna fjölskyldu (tveir fullorðnir og tvö börn). Nota má matsjöfnuna til að áætla útgjöld ólíkra heimilisgerða, samanber töfluna hér að neðan.

Tafla V4: Metin matar- og drykkjarútgjöld heimilisgerða eftir fjölda fullorðinna og barna

	ekkert barn	1 barn	2 börn	3 börn
Eins taklingur	21.941	30.503	39.065	47.627
Hjón/sambýlis fólk	39.794	48.356	56.918	65.480

Þetta mat er ekki fyllilega sambærilegt við það sem áður var gert fyrir hina dæmigerðu fjölskyldu – tvo fullorðna og tvö börn – því hér er miðað við meðaltöl en ekki miðgildi. Engu að síður er líklegt að hægt sé að nota hlutfallslegan mun á útgjöldum þessara ólíku fjölskyldugerða til að kvarða grunnviðmiðið. Nauðsynlegt er þó að gera ítarlega greiningu á þeim innbyggðu forsendum sem í því felast áður en slíkt fjölþættara viðmið er sett fram.

---

⁵⁴ Þessi breyta kemur bæði fyrir bæði í fyrsta og öðru veldi í þeim tilgangi að fanga stærðarhagkvæmni í heimilisrekstri.

Viðauki II Flokkun og forsendur neysluviðmiða á Norðurlöndunum

---

II.1 Svíþjóð

Í sænska viðmiðinu eru níu yfirflokkar; matur og drykkur, fatnaður og skór, hreinlætisvörur, tómstundir, barna- og unglingatryggingar, heimilstryggingar, neysluvörur, húsgögn, sjónvarp og fleira og loks símakostnaður og áskriftir að fjölmiðlum. Þessir níu flokkar fela í sér um það bil 30% af heildarútgjöldum heimilanna.

Tíundi flokkurinn, rafmagnsnotkun, miðast aðeins við mismunandi stærðir heimila en þar sem rafmagnskostnaður getur verið mjög mismikill eftir svæðum í Svíþjóð er hann aðeins gefinn upp í kílóvattsstundum. Kostnaður vegna húsnæðis, lækna, tannlækna, bifreiða, ferða til og frá vinnu, barnagæslu, heimilishjálpar, sumarleyfa, máltíða á veitingahúsum og fleira er ekki innifalinn í sænska viðmiðinu. Gert er ráð fyrir að heimili af ólíkum gerðum og stærðum geti nýtt sér neysluviðmiðið og því er gefinn upp mismunandi kostnaður við þarfir einstaklinga eftir kyni, aldri og fjölda einstaklinga í heimili.⁵⁵

Neysluviðmiðið er hugsað bæði til skemmri og lengri tíma litið þar sem það inniheldur ekki aðeins dagleg útgjöld heldur er jafnframt gert ráð fyrir vissum sparnaði til kaupa og endurnýjunar dýrari hluta.⁵⁶

Þær forsendur sem gengið er út frá við útreikninga eru:

- Fjölskyldumeðlimir eru frískir og heilbrigðir og því ekki gert ráð fyrir aukakostnaði vegna sérfaðis eða sérstaks útbúnaðar.
- Auðvelt er að nálgast þær vörur sem notaðar eru; notaðar eru nýjar vörur, en þó ekki hátískuvarningur.

---

⁵⁵ Konsumentverket. (2004).

⁵⁶ Konsumentverket. (2004).

- Fjölskyldurnar taka hæfilegt tillit til umhverfisins við val á vörum, auk magns og endingartíma.
- Tekið er tillit til öryggissjónarmiða við val á vörum auk þess sem ýmis öryggisútbúnaður vegna barna er innifalinn í flokkunum húsgögn og tómsundur.
- Vörurnar eru keyptar í verslunum sem eru víða um land, fyrst og fremst í verslanakeðjum. Ekki er gert ráð fyrir að hlutir erfist á milli einstaklinga, eða gjöfum.
- Heimilisfólk hefur takmarkaðan tíma til heimilisstarfa og því er gert ráð fyrir að keyptur sé matur sem er að einhverju eða öllu leyti formatreiddur. Ekki er gert ráð fyrir bakstri eða heimasaumum fatnaði.
- Ekki þarf neina sérþekkingu til að matreiða þann mat sem liggur til grundvallar neysluviðmiðinu.

Við útreikninga á þeim liðum sem ráðast að einhverju leyti af stærð íbúðar, en þeir eru; heimilistryggingar, neysluvörur, húsgögn, sjónvarp og fleira, auk símakostnaðar og áskriftar að fjölmiðlum, er gert ráð fyrir eftirfarandi íbúðastærðum:

1-2 einstaklingar	2 herbergi og eldhús
3-4 einstaklingar	3 herbergi og eldhús
5-6 einstaklingar	4 herbergi og eldhús
7 einstaklingar	5 herbergi og eldhús

Gert er ráð fyrir að búið sé í fjölbýlishúsi með sameiginlegu þvottahúsi og því er ekki tekið tillit til kostnaðar við þvottavél, garðhúsgögn, garðáhöld og fleira þess háttar.⁵⁷

Það vöruúrval og magn sem liggur til grundvallar neysluviðmiðinu er ákvarðað af ýmsum sérfræðingum. Sem dæmi um sérfræðinga sem átt hafa þátt í valinu má nefna sérfræðinga frá Manneldisráði, Hagstofunni, Menningarráði, Æskulýðsráði, Póst- og símamálastofnun, Íþróttaráði, Umboðsmanni barna, ýmsum fagtímaritum og

---

⁵⁷ Konsumentverket. (2004).

rannsóknarstofnunum. Að auki var stuðst við samsvarandi viðmið í Danmörku, Finnlandi og Noregi.⁵⁸

Aðferðir við verðkannanir

Við ákvörðun um hvar verð skyldi kannað var haft samráð við sænska Verð- og samkeppnisráðið. Valið var að gera kannanir á verðlagi flestra varanna í bænum Örebro í Svíþjóð þar sem verðlagið þar þótti gefa besta mynd af verðlagi í landinu. Til þess að neysluviðmiðið kæmi að notum fyrir sem flesta var verðið kannað í verslunarkedjum sem hafa verslanir í stærstum hluta landsins. Í þeim tilfellum sem varan eða þjónustan var ekki fáanleg í slíkum keðjuverslunum, svo sem klippingar, skóviðgerðir, leikhús o.fl., voru gerðar verðkannanir í 19 þéttbýliskjörnum í Svíþjóð sem voru ólíkir hvað varðar fjölda íbúa og staðsetningu. Ef verð á sambærilegum vörum í Örebro var mjög ólíkt verðlagi í þessum 19 þéttbýliskjörnum var meðalverð þéttbýliskjarnanna notað í staðinn. Verðkannanir eru gerðar í samstarfi við starfsfólk Hagstofunnar í Örebro sem sér um verðkannanir, auk þess sem upplýsingar um verð á vissum vörum, s.s. hreinlætisvörum og neysluvörum, eru fengnar beint frá verslanakeðjunum.⁵⁹

Vöruúrval verslana er sífellt að breytast og því verða alltaf einhverjar breytingar á vöruvali í neysluviðmiðinu til þess að tryggja að þær vörur sem staðallinn byggist á séu auðfundnar og aðgengilegar sem flestum. Við slíkar breytingar er reynt að gæta þess að notkunareiginleikar og gæði nýju vörutegundarinnar séu áþekkir hinni eldri.⁶⁰

Verðkannanir þurfa að fara fram á árstíma þegar bæði vetrar- og sumarvörur eru fáanlegar. Fram til ársins 1999 fóru verðkannanir fram í október, en nú eru þær gerðar í apríl þar sem verðlag þá þykir komast hvað næst meðalverðlagi ársins. Verðkannanir eru

---

⁵⁸ Sama heimild.

⁵⁹ Sama heimild.

⁶⁰ Konsumentverket. (2004).

aðeins gerðar á þriggja ára fresti, en þess á milli er neysluviðmiðið uppfært samkvæmt neysluverðsvísitölu.⁶¹

Flokkunin

Til glöggvunar á því hvaða vörur tilheyra hverjum flokki verður fjallað nánar um hvern flokk fyrir sig hér á eftir.

Matur og drykkur

Þessi flokkur sýnir hversu mikið gott, næringarríkt og fjölbreytt fæði kostar fyrir einstaklinga á ólíkum aldri og af ólíku kyni. Kostnaðarútreikningar byggjast á fjögurra vikna matseðli sem fylgir ráðleggingum manneldisráðs hvað varðar næringarinnihald. Réttirnir sem um ræðir eru algengir í Svíþjóð og henta fyrir heimili með börn. Matseðillinn inniheldur einnig rétti sem eru keyptir foreldaðir að einhverju eða öllu leyti og ekki er gert ráð fyrir heimabakstri. Í heild eru 145 algengar vörutegundir sem eru aðgengilegar um allt land í þessum flokki. Ekki er gert ráð fyrir hátíðarmáltíðum, að fólk fái gesti í mat, eða borði á veitingahúsi.⁶²

Verðið er kannað í tíu mismunandi verslunum, s.s. stórverslun, hjá kaupmanninum á horninu, sólarhringsverslun o.s.frv., svo reiknast vegið meðaltal miðað við markaðshlutdeild hvernar verslunar og niðurstaðan úr því er notuð sem verð vörunnar í þessum flokki. Ódýrasta varan sem uppfyllir þau skilyrði sem sett hafa verið er valin og tekið er tillit til afslátta og tilboða.⁶³

Föt og skór

Í þessum flokki er venjulegur fatnaður fyrir allar árstíðir, ólík veðurskilyrði, með mismunandi notagildi eftir tíma sólarhrings, hversdags- og spariklæðnaður auk fatnaðar fyrir frítíma. Þá er gert ráð fyrir skóviðgerðum og kostnaði við hreinsun á einni flík fyrir

---

⁶¹ Konsumentverket. (2004).

⁶² Konsumentverket. (2004).

⁶³ Konsumentverket. (2004).

fullorðna. Þar að auki eru ýmsir fylgihlutir í þessum flokki svo sem regnhlíf, veski, armbandsúr og fleira, ásamt bakpoka fyrir börn og námsmenn. Gert er ráð fyrir að kostnaður vegna fatnaðar sé mismunandi eftir aldri og kyni eftir tíu ára aldur. Sá fatnaður sem valinn er í úrtakið þarf að vera þægilegur í meðförum, þ.e. að ekki þurfi að handþvo eða strauja eftir því.⁶⁴

Hér er dæmi um hvað staðallinn gerir ráð fyrir að maður á aldrinum 19 ára eða eldri þurfi. Af fötum er gert ráð fyrir að hann eigi náttslöpp, sundskýlur (2), fínni buxur (3), gallabuxur (2), stuttbuxur (2), hlífðarbuxur (skíðabuxur), hlýjar buxur (2), þunna ökklasokka (6 pör), hlýrri ökklasokka (4 pör), gúmmístígvél, innanhúss íþróttaskó, lokaða leðurskó („loafers“) (2), reimaða leðurskó, gönguskó, sandala, skóinnlegg (2 pör), leðursandala, utanhússíþróttaskó, íþróttasokka (5 pör), þykka sokka (2 pör), vetrarskó, íþróttaföt, ullartrefil, polyester-trefil, sólhatt, þunna húfu, vetrarhúfu, leðurhanska, hlýja hanska, vetrarvettlinga, sumarúlpu, vetrarúlpu, hlýjan jakka, sumarjakka, jakkaföt, regnföt, sumarfrakka, vetrarfrakka, stuttermaskyrtur (2), langermaskyrtur úr bómull (4), spariskyrtu, náttföt (stuttar ermar og skálmar), náttföt (síðar ermar og skálmar) (2), æfingagalla, flíspeysu, hneppa peysu, síðerma bómullarbolli (2), háskólaboli (2), stuttermaboli (4), boxer-nærbuxur (4), nærbuxur (6) og síðar nærbuxur (2). Ýmsir aukahlutir eru svo íþróttataska, tau-haldapokar (2), armbandsúr, rafhlaða, belti (2), hreinsun fyrir eina peysu, regnhlíf, seðlaveski, endurskinsmerki (2), skóviðgerðir (2), skóreimar, bindi (2) og sólgleraugu. Gert er ráð fyrir mislöngum endingartíma fatnaðar og aukahluta, allt frá einu og upp í tíu ár.⁶⁵

Verðathuganir voru gerðar í verslunardeðjum á borð við Hennes & Mauritz, Lindex, KappAhl, Áhléns, JC og Stadium.⁶⁶

---

⁶⁴ Konsumentverket. (2004). Bls. 14.

⁶⁵ Konsumentverket. (2003).

⁶⁶ Konsumentverket. (2004). Bls. 15.

Tómstundir

Til grundvallar þessum flokki liggur hefðbundin tómstundaiðkun, innan- og utanhúss, ákveðin hreyfing og menning, auk annarrar afþreyingar. Gert er ráð fyrir tómstundaiðkun sumar og vetur. Við val á atriðum í þennan flokk er gengið út frá þekktum staðreyndum um tómstundaiðkun fólks á mismunandi aldri.⁶⁷

Fyrir yngri börn eru leikföng, spil, púsluspil, ritföng, bækur, leiga á myndböndum, geisladiskar og skíði í þessum flokki. Hvað varðar ferðir í bíó, sund, dýragarð o.s.frv. er gert ráð fyrir að fullorðinn fylgi yngri börnunum. Gert er ráð fyrir kaupum á notuðu hjóli fyrir börn á aldrinum 4–10 ára.⁶⁸

Fyrir eldri börn og fullorðna er gert ráð fyrir hefðbundinni afþreyingu fyrir mismunandi aldurshópa, s.s. lestri bóka og tímarita, að hlusta á tónlist, bíóferðum, dansi og ferðum á myndlistarsýningar. Einnig er gert ráð fyrir ákveðinni hreyfingu og því meðal annars reiknað með sundferðum og kaupum á skíðum og hjóli.⁶⁹

Kostnaður við tómstundir telst vera hinn sami óháð kyni. Þótt kynin hafi ef til vill ólík áhugamál er gert ráð fyrir að kostnaðurinn sé hinn sami.⁷⁰

Ekki er gert ráð fyrir að hver einstaklingur um sig eigi myndavél, sjónvarp eða myndbandstæki heldur falla slíkir hlutir undir sameiginlega flokkinn „húsgögn, sjónvarp og fleira“.⁷¹

Ekki er gert ráð fyrir kostnaði vegna sérstakra áhugamála, heimilisdýra, sumarleyfis eða tölvuleikja.⁷²

---

⁶⁷ Konsumentverket. (2004).

⁶⁸ Konsumentverket. (2004).

⁶⁹ Konsumentverket. (2004).

⁷⁰ Konsumentverket. (2004).

⁷¹ Konsumentverket. (2004).

Hreinlætisvörur

Í þessum flokki eru einungis vörur sem ætlaðar eru til persónulegs hreinlætis. Kostnaður vegna þrifa húsnæðis og fatnaðar fellur í flokkana „neysluvörur“ og undirflokkinn „hreingerning“ undir flokknum „húsgögn, sjónvarp og fleira“. Upphæðin fyrir þennan flokk er mismunandi eftir aldri og kyni. Gert er ráð fyrir kaupum á sápu, tannbursta, kremi o.fl. en einnig klippingu, rakvél og einhverjum snyrtivörum.⁷³

Ekki er gert ráð fyrir t.d. salernispappír, sem flokkast sem neysluvara, eða hárfurrku sem flokkast sem „annað“ undir flokknum „húsgögn, sjónvarp og fleira“. Ekki er heldur gert ráð fyrir kostnaði vegna heimsóknna til lækna eða tannlækna.⁷⁴

Neysluvörur

Í þennan flokk falla fyrst og fremst vörur sem notaðar eru við þrif og viðhald heimilis, matvæla og fatnaðar. Má þar nefna til dæmis plastfilmu, álfilmu, frystipoka, ryksugupoka, sápu, þvottaefni, uppþvottalög o.s.frv. Einnig er gert ráð fyrir rafhlöðum, vasaljósum, pappírspurrkum, límbandi og þess háttar í þessum flokki. Stærri innkaup, s.s. ryksuga og straujárn, eru í flokknum „húsgögn, sjónvarp og fleira“.⁷⁵

Húsgögn, sjónvarp og fleira

Í þessum flokki er ýmis útbúnaður sem þarf til heimilisins, s.s. innbú, útbúnaður til matseldar og máltíða, svefns, hreingerninga o.s.frv. Þær vörur sem falla í þennan flokk eru vörur sem þarf sjaldan að kaupa, þ.e. vörur með eins árs endingartíma eða meira. Gert er ráð fyrir gestum, bæði hvað varðar rúm og matarstell. Þar sem gert er ráð fyrir að

---

⁷² Konsumentverket. (2004).

⁷³ Konsumentverket. (2004).

⁷⁴ Konsumentverket. (2004).

⁷⁵ Konsumentverket. (2004).

fjölskyldan búi í fjölbýlishúsi er ekki reiknað með kostnaði vegna þvottavélar, þurrkara, garðáhalda og garðhúsgagna.⁷⁶

Símakostnaður og áskriftir að fjölmiðlum

Í þessum flokki er ýmis kostnaður vegna samskipta, s.s. síma, bréfaskrifta og þess háttar auk áskriftagjalda vegna dagblaða og sjónvarps. Auk símanotkunar er gert ráð fyrir sparnaði til endurnýjunar á símtæki og farsíma. Ef fleiri en einn er í fjölskyldunni er gert ráð fyrir kostnaði við símakort. Ekki er gert ráð fyrir kostnaði vegna kapalsjónvarps, internets eða tölvu.⁷⁷

Heimilistrygging

Það sem helst hefur áhrif á upphæð heimilistryggingar er verðmæti innbús og tegund húsnæðis, ásamt staðsetningu. Miðað er við að um íbúð í fjölbýlishúsi sé að ræða og er meðaltal tveggja stærstu tryggingaflokkanna í Svíþjóð. Ekki er gert ráð fyrir að einhver sérstök verðmæti séu á heimilinu eins og listaverk eða skartgripir. Þar sem tryggingar eru misdýrar eftir því hvort búið er í þéttbýli eða dreifbýli er gert ráð fyrir þremur tryggingaflokkum, eftir því hvort búið er í litlum bæ, meðalstórum eða stórum bæ.⁷⁸

Barna- og unglingastryggingar

Í þessum flokki er sjúkdóma- og slysastrygging fyrir börn og unglunga. Öll börn í skóla eru slysastryggð á leið í og úr skóla og á skólatíma en misjafnt er eftir byggðalögum hvort tryggingin gildir í frítíma að auki. Hér er gert ráð fyrir frítíma-slysastryggingu fyrir börn og unglunga, auk sjúkdómatryggingar.⁷⁹

---

⁷⁶ Konsumentverket. (2004).

⁷⁷ Konsumentverket. (2004).

⁷⁸ Konsumentverket. (2004).

⁷⁹ Konsumentverket. (2004).

Rafmagnsnotkun

Í þessum flokki var áður reiknaður rafmagnskostnaður heimila eftir stærð. Eftir reglugerðarbreytingu árið 1996 varð rafmagnskostnaður mjög misjafn eftir landsvæðum í Svíþjóð og getur munað allt að 100% eftir því hvar búíð er. Því er hér aðeins sett inn viðmið um rafmagnsnotkun í kílóvattsstundum fyrir mismunandi fjölskyldustærðir og það má svo nota til þess að reikna út hver áætlaður kostnaður er miðað við búsetu.⁸⁰

II.2 Noregur

Norska viðmiðið inniheldur 12 eftirtalda yfirflokka: Matur og drykkur, föt og skór, heilsa og hreinlætisvörur, tómstundir, ferðakostnaður, ungbarnavörur, aðrar neysluvörur, heimilistæki og áhöld, húsgögn, sími og fjölmiðlar, bifreiðakostnaður og að síðustu leikskólagjöld. Við mat á því hvaða vörur eigi að falla undir staðalinn og í hvaða magni er tekið tillit til aldurs og kyns einstaklinga. Gengið er út frá því að allir fullorðnir á heimilinu séu í launaðri vinnu. Verðkannanir voru í upphafi framkvæmdar af starfsfólki SIFO⁸¹ í verslunum í Ósló, Elverum og Tromsø. Þótt nokkur verðmunur sé á milli landsvæða í Noregi var heildarniðurstaðan svipuð, auk þess sem í ljós kom að verðmunur milli verslana innan svæða var oft meiri en á milli svæða. Nú eru verðkannanir eingöngu gerðar í Ósló og nágrenni, en lögð er áhersla á að þær fari fram í verslanakeðjum sem hafa verslanir um allt land. Neysluviðmiðið er hugsað til langs tíma þar sem verðmæti stærri hluta er deilt á endingartíma þeirra og tekið með í viðmiðið.⁸²

Fyrstu sex útgjaldaflokkarnir eru breytilegir eftir kyni og aldri einstaklinga, en þegar kemur að því að reikna út neysluviðmið fyrir heimili er tekið tillit til þess að heimilishaldið er hagkvæmara eftir því sem fleiri eru í fjölskyldunni. Ef fleiri en þrír eru í heimili lækka flestir þessara útgjaldaflokka um 20%. Ef aðeins einn fullorðinn er í heimili er ekki gert ráð fyrir þessari stærðarhagkvæmni nema um fimm eða fleiri einstaklinga sé

---

⁸⁰ Konsumentverket. (2004).

⁸¹ Statens institutt for forbruksforskning

⁸² Borgeraas, E. og Øybø, A. M. (2003).

að ræða í fjölskyldunni. Seinni flokkarnir sex taka hins vegar mið af fjölskyldustærð og því má segja að þessi stærðarhagkvæmni sé innbyggð í þá.⁸³

Flokkunin

Til glöggvunar á því hvaða vörur tilheyra hverjum flokki verður fjallað nánar um hvern flokk fyrir sig hér á eftir.

Matur og drykkur

Þessi flokkur er byggður á fjögurra vikna matseðli sem útbúinn er með það í huga að hann samræmist mataræði Norðmanna og uppfylli kröfur um næringarinnihald. Gert er ráð fyrir hóflegri hreyfingu einstaklinga við útreikning magns en staðallinn á að uppfylla daglega þörf fyrir mat og drykk hjá ólíkum aldurshópum. Gert er ráð fyrir að allar máltíðir séu eldaðar heima, en ekki borðað á veitingahúsum, og miðað er við algenga norska rétti. Ekki er um hefðbundið heilsufæði að ræða heldur algenga rétti, setta saman þannig að þeir skapi næringarríkt fæði. Staðallinn inniheldur „brus og boller“ sem er gos og sætabrauðsbollur, sem eru sérnorskt fyrirbæri, auk þess sem gert er ráð fyrir að fólk geri sér einhvern dagamun í mataræði á laugardögum. Súkkulaði, kartöfluflogur og þess háttar er ekki tekið inn í staðalinn.⁸⁴

Föt og skór

Í þessum flokki er fatnaður fyrir allar árstíðir. Gert er ráð fyrir fatnaði til hefðbundinna íþróttaiðkana auk spariklæðnaðar. Ekki er þó gert ráð fyrir hátískufatnaði heldur er litið til þess að saman fari gæði og lágt verð.⁸⁵

---

⁸³ Borgeraas, E. og Øybø, A. M. (2003).

⁸⁴ Borgeraas, E. og Øybø, A. M. (2003).

⁸⁵ Borgeraas, E. og Øybø, A. M. (2003).

Heilsa og hreinlæti

Í þennan flokk falla vörur til persónulegs hreinlætis, s.s. sápa, tannkrem, tannbursti, bleiur, hársnyrting og þess háttar. Að auki er gert ráð fyrir einni heimsókn til tannlæknis á ári fyrir fullorðna.⁸⁶

Tómstundir

Í þessum flokki eru hjól, íþróttabúnaður, bækur, geisladiskar, myndasögublöð, bíó, leikhús o.fl., auk farsíma fyrir fullorðna og unglinga. Ekki er gert ráð fyrir að hlutir gangi í arf milli systkina.⁸⁷

Ferðakostnaður

Sú upphæð sem miðað er við í þessum flokki er verð á þriggja mánaða strætókorti í Ósló. Ferðakostnaður er mjög breytilegur eftir svæðum í Noregi og því verður að líta á þennan flokk sem dæmi um mögulegan kostnað en ekki raunverulegan kostnað.⁸⁸

Ungbarnavörur

Þessi flokkur skiptist annars vegar í grunnúthald og hins vegar í viðhaldsvörur. Í grunnúthaldi eru allar þær vörur sem þarf í upphafi vegna ungbarns, þ.e. rúm, rúmföt, vagn, pelar o.fl., auk fatnaðar fyrir fyrstu mánuðina. Þessum kostnaði er deilt niður á sex mánuði fyrir áætlaða fæðingu. Auk þessa „stofnkostnaðar“ er ýmis útbúnaður sem þarf að kaupa í framhaldinu, s.s. bílstóll, barnastóll, barnamataráhöld og fleira. Þeim kostnaði er skipt niður á tólf mánuði eftir fæðingu.⁸⁹

---

⁸⁶ Sama heimild.

⁸⁷ Sama heimild.

⁸⁸ Sama heimild.

⁸⁹ Borgeraas, E. og Øybø, A. M. (2003).

Aðrar neysluvörur

Í þessum flokki eru ýmsar vörur, s.s. ljósaperur, rafhlöður, þvottaefni, plástrar, blýantar, matarfilma og fleira.⁹⁰

Heimilistæki og áhöld

Í þennan flokk falla stærri heimilistæki, eldhúshöld, áhöld til hreingerninga og fleira, ásamt t.d. rúmfötum, handklæðum og gluggatjöldum.⁹¹

Húsgögn

Magn húsgagna fer eftir fjölda einstaklinga í heimili og fjölda herbergja í íbúð. Við mat á íbúðastærð er stuðst við tölur frá norska fasteignamatinu (Norges byggforskningsinstitut).⁹²

Sími og fjölmiðlar

Í þessum flokki eru, auk símanotkunar og áskriftar að fjölmiðlum, geislaspilari, sjónvarp, myndbandstæki og kostnaður við tölvu og internetáskrift.⁹³

Bifreiðakostnaður

Í þessum flokki er annars vegar gert ráð fyrir 10.000 km og hinsvegar 15.000 km akstri á ári. Ekki er gert ráð fyrir afskriftum bifreiðar. Til grundvallar liggja upplýsingar frá Umferðarstofu en gert er ráð fyrir að almenningssamgöngur séu nýttar til og frá vinnu.⁹⁴

Barnagæsla

Hér er miðað við verð á leikskólum í Ósló en þar sem verðið er mismunandi eftir sveitarfélögum er aðeins litið á þennan flokk sem dæmi um mögulegan kostnað.⁹⁵

---

⁹⁰ Saman heimild.

⁹¹ Saman heimild.

⁹² Saman heimild.

⁹³ Saman heimild.

⁹⁴ Borgeraas, E. og Øybø, A. M. (2003).

II.3 Danmörk

Í danska viðmiðinu eru níu yfirflokkar: Matur og drykkur, fatnaður, heilsa og hreinlæti, tómstundir, samgöngur, ungbarnavörur, dagvörur til heimilishalds, heimilistæki og fleira og barnagæsla. Staðallinn tekur því tillit til daglegra útgjalda heimilisins auk stærri og óreglulegri útgjalda á borð við húsgögn og heimilistæki. Ekki er tekið tillit til neinna útgjalda vegna húsnæðis, hvorki leigu, kaupa, trygginga né orkureikninga. Ekki er heldur tekið tillit til eignaskatta, lána, vaxta, stéttarfélagsgjalda eða lífeyrissjóðsgreiðslna eða tóbaks.⁹⁶

Neysluviðmiðið liggur svo til grundvallar útreikninga á svokölluðu „husholdningsbudget“ eða heimilisviðmiði. Þar er neysluviðmiðið útfært fyrir fimmtán mismunandi fjölskyldugerðir en sett fram á þann hátt að í raun er hægt að reikna út viðmiðunarkostnað fyrir nánast hvaða fjölskyldugerð sem er. Viðmið fyrir mismunandi fjölskyldugerðir byggist á eftirfarandi forsendum:

- Allir fullorðnir undir 65 ára aldri eru á vinnumarkaði
- Allir eru frískir og borða venjulegan mat. Því er ekki þörf á sérfæði, sérstökum fatnaði, útbúnaði eða lyfjum.
- Allir á heimilinu hafa almenna þekkingu á heimilisstörfum, en enginn sérþekkingu svo sem á fatasaumi, bílaviðgerðum eða þess háttar.
- Ekki er gert ráð fyrir stofnun heimilishalds.
- Eigin framleiðsla, svo sem grænmeti, afurðir húsdýra o.s.frv., er ekki nýtt til heimilishaldsins.

---

⁹⁵ Saman heimild.

⁹⁶ Hansen, F.K. (2002, mars).

Heimilisviðmiðið er gefið upp í krónum á mánuði og er samtala útgjalda í fyrrnefndum flokkum. Útgjöld á mánuði reiknast sem heildarverð deilt með líftíma vörunnar í mánuðum. Fyrir stærri fjárfestingar, svo sem heimilistæki og húsgögn, má segja að útgjöld þessi jafngildi sparnaði sem nýtist þegar kemur að endurnýjun þeirra. Heimilisviðmiðið er því hugsað til lengri tíma, þar sem gert er ráð fyrir endurnýjun heimilistækja og húsgagna.⁹⁷

Útgjöld á ákveðnum sviðum ráðast af fjölskyldustærð og gerð. Gengið er út frá eftirfarandi forsendum varðandi útgjöld:

Samgöngur:

- » Einstaklingar, með og án barna, kaupa mánaðarkort í almenningssamgöngur.
- » Barnlaus pör, og pör með eitt til tvö börn eiga einn smábíl.
- » Pör með þrjú eða fleiri börn eiga stærri bíl.
- » Öll börn yfir 11 ára aldri hafa mánaðarkort í almenningssamgöngur.
- » Fyrir allar gerðir fjölskyldna er gert ráð fyrir að allir yfir sex ára aldri eigi hjól.

Dagvörur og heimilistæki:

- » Barnlausir einstaklingar hafa hvorki þvotta- né uppþvottavél.
- » Einstaklingar með börn hafa þvottavél en ekki uppþvottavél.
- » Barnlaus pör hafa þvottavél en ekki uppþvottavél.
- » Pör með eitt til tvö börn hafa bæði þvotta- og uppþvottavél.
- » Pör með þrjú börn hafa þvotta- og uppþvottavél auk þurrkara.

Auk þessa viðmiðs er einnig reiknað neysluviðmið til styttri tíma litið. Í því viðmiði er aðeins tekið tillit til daglegra og reglulegra útgjalda en ekki hinna stærri óreglulegri

---

⁹⁷ Hansen, F.K. (2002, mars).

útgjalda. Þá er miðað við að þær vörur eða tæki sem hafa lengri endingartíma en tvö ár reiknist ekki inn í viðmiðið.⁹⁸

Flokkunin

Til glöggvunar á því hvaða vörur tilheyra hverjum flokki verður fjallað nánar um hvern flokk fyrir sig hér á eftir.

Matur og drykkur

Í þessum flokki er matur og drykkjarvörur sem eiga að uppfylla neyslupörf einstaklingsins. Auk þess að gera ráð fyrir mat sem eldaður er heima er einnig gert ráð fyrir kostnaði vegna máltíða á veitingahúsum.⁹⁹

Fatnaður

Í þessum flokki eru föt og skór auk fylgihluta.¹⁰⁰

Heilsa og hreinlæti

Í þessum flokki eru vörur til persónulegs hreinlætis, snyrtivörur, áhöld til raksturs, gleraugu, sólgleraugu o.fl. Að auki er gert ráð fyrir hársnyrtingu auk tannlækniskostnaðar.¹⁰¹

Tómstundir

Í þessum flokki eru leikföng, bækur, íþróttir, tónlist, sumarleyfi, samskipti, fjölmiðlar, félagslíf, skemmtanir o.fl.¹⁰²

---

⁹⁸ Hansen, F.K. (2002, mars).

⁹⁹ Sama heimild.

¹⁰⁰ Hansen, F.K. (2002, mars).

¹⁰¹ Saman heimild.

¹⁰² Saman heimild.

1. Samgöngur

Í þessum flokki er gert ráð fyrir hjóli og að einstaklingar nýti almenningssamgöngur. Ef um þar er að ræða er gert ráð fyrir kostnaði vegna bifreiðar.¹⁰³

2. Dagvörur til heimilishalds

Í þessum flokki eru ýmsar vörur sem þarf til matseldar en þó ekki matur, hreingerningarefni, þvottaefni og fleira.¹⁰⁴

Heimilistæki og fleira

Í þessum flokki eru ýmis tæki sem þarf t.d. til matseldar og hreingerninga, uppþvottavél og þvottavél ef um þar með börn er að ræða, vefnaðarvara til heimilisins, húsgögn auk kostnaðar vegna frítíma og samskipta og fleira.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Saman heimild.

¹⁰⁴ Saman heimild.

¹⁰⁵ Saman heimild.

Viðauki III: Óformleg viðhorfskönnun á meðal hlutaðeigandi

Pátttakendur:

Svör bárust frá eftirtöldum aðilum: Alþýðusambandi Íslands, Ráðgjafarstofu um fjármál heimilanna, Tryggingarstofnun ríkisins, Lánasjóði íslenskra námsmanna, Neytendasamtökunum, Íbúðalánasjóði, Íslandsbanka hf. og Landsbanka Íslands hf. Nefndarmenn eru beðnir að fara með upplýsingarnar sem trúnaðarmál. Samtök atvinnulífsins svöruðu ekki spurningalistanum beint, en vísuðu til ítarlegrar álitsgerðar sem unnin var af tilefni þingsályktunartillögu um sama mál frá árinu 2001.

Spurningar:

- 1. spurning: Neyslustaðlar¹⁰⁶ geta hugsanlega nýst á mörgum mismunandi sviðum, s.s. til viðmiðunar við ákvörðun upphæðar styrkja og bóta, við ráðgjöf hvers konar og til hliðsjónar við lánveitingar. Á hvaða sviðum telur þú að neyslustaðlar geti helst komið að gagni?*
- 2. spurning: Hverja telur þú helstu kosti við að taka upp neyslustaðal fyrir Ísland?*
- 3. spurning: Telur þú að neyslustaðall geti beinlínis gert ógagn (burtséð frá þeim kostnaði við að búa hann til) á tilteknum sviðum? Hvaða þá?*
- 4. spurning: Neyslustaðlar á Norðurlöndunum eru ekki að öllu leyti sambærilegir og innihalda misstóran þátt neysluútgjalda heimila. Telur þú mikilvægt eða ekki að eftirtaldir liðir séu með í íslenskum neyslustaðli: Húsnæðisgjöld, annar fjármagnskostnaður, rekstur bifreiðar, áfengi og tóbak?*

---

¹⁰⁶ Könnunin var sett fram með þessu orðalagi í samræmi við skipunarbréf nefndarinnar. Á síðari stigum tók nefndin þá ákvörðun að nota orðið neysluviðmið fremur en neyslustaðall.

5. spurning: Hvort telur þú mikilvægara að neyslustaðallinn miðist aðeins við nauðsynleg útgjöld til skamms tíma litið eða sem stærstan hluta útgjalda þar sem fátíðum innkaupaliðum er dreift á eðlilegan nýtingartíma?